

SOCIOLOGISKA INSTITUTIONEN
vid Lunds universitet

Mattias Pleiner

Hur behandlas ungdomsbrottslingen i rättssalen?

RÄS640

Handledare
Lars Eriksson

Examinator
Karsten Åström

Vt 2005

Innehåll

FÖRKORTNINGAR	1
1 INLEDNING	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Syfte	2
1.3 Teori	3
1.4 Disposition	4
1.5 Metod	4
1.5.1 Datainsamling	4
1.5.2 Avgränsning	5
1.5.3 Urval	6
1.5.4 Forskarjagets roll	6
2 UNGDOMSBROTTLIGHET	7
2.1 Vad utgör ungdomsbrottlighet?	7
2.2 Ungdomsbrottlighetens utveckling	8
2.3 Riskfaktorer	10
2.3.1 Beteende	11
2.3.2 Ärftliga faktorer	12
2.3.3 Föräldrarnas betydelse	12
2.3.4 Socioekonomisk struktur	13
2.3.5 Etnicitet	14
2.3.6 Kön	14
2.4 Lagstiftning rörande ungdomsbrottligheten	15
2.4.1 FN-konventionen om barnets rättigheter den 20 november 1989	15
2.4.2 Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	16
2.4.3 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	18
2.4.4 Socialtjänstlagen (2001:453)	18
2.5 Tidigare forskning	18
2.5.1 Sju ungdomar om sin rättegång	19
2.5.2 Social Organization of Juvenile Justice	20
3 RESULTAT AV OBSERVATIONER	22
3.1 Ungdomarnas kontakt med rättssystemet innan rättegången	22
3.2 Första intrycket i rättssalen	24
3.3 Processen förs ovan den unges huvud	25

3.4	Förhören i rättegångarna	26
3.5	Speciell behandling av vissa ungdomar	27
3.6	Särskilt om aktörerna	29
3.7	Avkunnandet av domen	31
3.8	Avslutande kommentarer	32
4	AKTÖRERNAS UPPFATTNING OM BEMÖTANDET AV UNGDOMSBROTTLINGAR	33
4.1	Åklagaren	33
4.1.1	Språket i rättssalen	33
4.1.2	Specialister i rätten	33
4.1.3	Utvecklingen av ungdomsbrottsligheten	34
4.1.4	Avslutande kommentarer	34
4.2	Domaren	35
4.2.1	Generationsfråga	35
4.2.2	Försvararens roll	36
4.2.3	Processens allvar	36
4.2.4	Avslutande kommentarer	37
5	SLUTSATS	38
	KÄLLFÖRTECKNING	41

Förkortningar

BrB	brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
FUK	förundersökningskungörelse
LUL	lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVU	lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
RB	rättegångsbalken

1 Inledning

1.1 Bakgrund

En stor del av debatten kring brottsligheten i samhället, och då särskilt på senare tid, upptas av hur ungdomsbrottsligheten utvecklas. Orsakerna till denna uppmärksamhet är flera, men framför allt kan nog sägas att denna typ av brottslighet är av sådan art att den väcker särskilt starka känslor. I massmedia målas idag upp en bild av ungdomarna som en grupp som blivit allt våldsammare.¹ Samtidigt kan nyhetsintagaren få uppfattningen att brottsligheten med tiden gått allt längre ner i åren; de unga som begår brott kan i många fall inte ens klassificeras som ungdomar, utan som barn.

Ungdomsbrottsligheten är speciell särskilt när det gäller en aspekt: samhället har att göra med en person som ännu är i början eller i alla fall mitt i sin inkorporering i samhället. Det vill säga, det är ännu upp till samhället att hjälpa den unge till rätta, hjälpa den vilsne unge att åter hitta rätt väg i livet.

Det sistnämnda är även en av de mest intressanta aspekterna i sammanhanget. För i denna diskussion kommer en annan viktig del in, som dock till stor del utelämnas i debatten, nämligen hur rättssystemet som sådant behandlar de ungdomar som det kommer i kontakt med. Det vill säga, på vilket sätt tar polis, åklagare och framför allt domstol hand om ungdomarna? Behandlas ungdomarna på ett visst sätt när de står inför rätta? Är det kanske till och med så att deras sociala förutsättningar eller etniska bakgrund spelar in i behandlingen? Frågorna kring behandlingen är som synes oräkneliga, och det är därför viktigt att de heller inte förringas i debatten.

1.2 Syfte

När en ungdom misstänks för att ha begått ett brott kommer han eller hon i kontakt med rättssystemet på olika vis. Rättssystemets uppgift i detta sammanhang är givetvis att skipa rätt. Vidare är dess uppgift även att hjälpa den unge tillrätta i samhället igen. Min avsikt med arbetet är därför att ge en bild av hur ungdomsbrottslingar behandlas i rättssystemet av de olika aktörerna för att se huruvida behandlingen kan sägas överensstämma med den allmänna, common sense, uppfattningen om hur ungdomsbrottslingar ska behandlas och om detta överensstämmer med lagstiftarens intentioner. Jag ämnar också beröra hur aktörerna kan sägas känneteckna och klassificera ungdomsbrottslingen och lägga upp sitt arbete i behandlingen. I detta sammanhang blir det speciellt intressant om de följer några givna mönster inom rättsväsendet som kan ses som meningsfulla för samtliga

---

¹ Angående massmedias bevakning av ungdomsbrottslighet, se Estrada, Ungdomsvåld: upptäckten av ett samhällsproblem, Sociologisk Forskning 4/97 s 51-72

aktörer. Intressant att undersöka, inte minst med tanke på den etnometodologiska metoden jag valt att använda, är hur bemötandet förhåller sig gentemot den unges egen förväntning om hur han eller hon vill bli bemött.

Arbetet kan ses som en explorativ framställning som ska försöka belysa de problem och möjligheter som finns i behandlingen av misstänkta ungdomsbrottslingar. Perspektivet är inte särskilt utvecklat i svensk forskning, och detta arbete kan därför till viss del ses som en pilotstudie. Detta speciellt då dess omfattning inte kan bli för vittgående på grund av tids- och materialbrist.

Jag avser att begränsa min undersökning till ungdomsbrott som rapporteras under en viss tid av en viss åklagare. Som en konsekvens av detta ämnar jag hålla mig inom en viss domkrets i Sverige.

1.3 Teori

Jag har i detta arbete för avsikt att använda mig av en etnometodologisk analysmetod. Metoden kan sägas bygga på ett studerande av individerna och hur de förstår sig på sin sociala värld. Människorna har nämligen generellt accepterade förväntningar och föreställningar om varandra, och det är genom dessa som samhället kan sägas reproduceras.² För etnometodologin innebär detta att forskaren genom att studera individers rutiner i vardagslivet, och då speciellt vardagliga samtal, kan komma till insikt om hur individen genom procedurer, antaganden och förväntningar skapar en mening i omgivningen; varför gör människor som de gör i det dagliga livet?

Etnometodologins poäng är att den anser att den sociala ordningen är ett resultat av individernas metodiska levnadssätt, och det intressanta för sociologen blir därför att observera hur individerna kan sägas leva efter denna metodik. I det metodiska livet som individerna lever menar etnometodologin att människorna ständigt typifierar eller klassificerar allting som händer runt omkring en i vardagslivet. Dessa typifieringar får sedan mening först när de används; de skapar så att säga en regel i och med användandet.³

Upphovsmannen till etnometodologin kan sägas vara Harold Garfinkel som i sin studie av nämndemän 1945 grundade metoden. I sin studie observerade Garfinkel att nämndemännen i sitt arbete försökte använda juridiska tankegångar trots att de inte var jurister. I sin praxis gav de därmed uttryck för en folklig metodanvändning. Denna teori generaliserade sedan Garfinkel, och gav sålunda upphov till etnometodologin som just bygger på att alla människor försöker använda metoder i sitt vardagsliv.⁴

---

² Baert (1998) s 85

³ Andersen, Kaspersen (red., 2003) s 246

⁴ Andersen, Kaspersen (red., 2003) s 244f.

Aaron Cicourel utförde sedan på 1960-talet en studie av hur ungdomsbrottslingar behandlades i USA. I sitt arbete observerade han hur olika delar av rättssystemet behandlade de misstänkta ungdomsbrottslingarna i den vardagliga kontakten. Det vill säga, Cicourel följde med aktörerna och la märke till hur till exempel den unges sociala bakgrund kom att påverka bemötandet från rättssystemet. Inte helt oväntat såg han ett samband med vilken social bakgrund personen hade och hur han bemöttes: ju längre ner i den sociala statusen, desto hårdare bemötande fick ungdomen. Eller rättare sagt, desto mer sågs personen som en naturlig ungdomsbrottsling.⁵ Cicourels studie kommer att ligga som grund för mitt arbete, även om jag inte likt honom kommer att följa med aktörerna ut på fältet, utan istället fokusera på behandlingen i rättsalen.

1.4 Disposition

Arbetet kommer att inledas med en allmän redogörelse för ungdomsbrottsligheten. Detta måste ses som nödvändigt för att få en bättre förståelse för vad problemet egentligen handlar om. I detta sammanhang kommer jag att redogöra för vad som ska ses som ungdomsbrottslighet, dess utveckling i tiden och hur lagstiftaren har för avsikt att den ska behandlas.

Efter redogörelsen kommer jag att gå in på mina egna observationer av hur systemet behandlar ungdomsbrottslingar. I samband med dessa framställningar avser jag även att direkt gå in och analysera beteendet. Som jag ser det ger det en bättre kontakt till omständigheterna i fallet och blir på så vis även mer relevant än en senare mer generell analys. Jag kommer även kortfattat att ge en bild på hur åklagaren och domaren ser på dagens situation.

Sist i arbetet ämnar jag försöka redogöra för vad jag ser som problem eller möjligheter i dagens behandling. Det vill säga, försöka ge en bild av hur systemet kan förbättras i framtiden.

1.5 Metod

1.5.1 Datainsamling

Den främsta metoden som kommer att användas i detta arbete för att samla in data är observation. Valet av metod är ganska givet eftersom jag ämnar undersöka olika grupperns beteenden; vad som faktiskt händer. Observationen blir därmed ett utmärkt redskap eftersom den just bygger på direkt observation av vad som händer i verkligheten.

---

⁵ Cicourel (1995) s 336

Observationsmetoden som används är den deltagande observationen. Denna metod bygger på att jag som forskare deltar i de studerades vardagliga liv och observerar det som händer under en begränsad tid.⁶ I observationen kommer jag som forskare att agera öppet inför mina dörrvakter: åklagarna och även i vissa fall domarna. Detta krävs nämligen eftersom en del av informationen jag vill komma åt kan kräva att samtycke har givits. Emellertid tror jag inte detta kommer att påverka den naturliga miljön nämnvärt, eftersom min roll kommer att vara av väldigt tillbakadragen natur. Speciellt eftersom de flesta observationerna kommer att göras i rättssalen där de flesta inte känner min roll utan ser mig som en ordinär åhörare. Detta innebär minimal påverkan på den insamlade informationen. Och just detta att den naturliga miljön påverkas minimalt är oerhört viktigt eftersom observationen annars kan ses meningslös.

Till viss del kommer även intervjuer att göras, och detta främst i kontakten med åklagarna. Metoden som används i dessa fall är den ostrukturerade i vilken frågorna och svaren är öppna. Fördelen härmed är att intervjupersonen friare kan ge sin bild på situationen och komma in på viktiga frågor som annars kanske inte kommit upp.⁷ En annan aspekt av att inga bestämda frågor används är att jag som intervjuare minimerar min risk att styra intervjun till de svar jag vill ha; genom att låta intervjupersonen själv så mycket som möjligt berätta är det hans erfarenheter som kommer upp till ytan. Mina frågor kan istället användas mer för att få vissa delar av intervjun utförligare behandlat eller för att i vissa fall lämna ett område för att gå vidare i intervjun.

Jag kommer även att använda skriftliga källor. Genom att kvalitativt analysera olika texter med hjälp av en innehållsanalys bör jag komma åt en bra bild av ungdomsbrottsligheten som fenomen och dess bakgrund och historia. Bakgrundsinformation kan sedan användas för att bättre förstå den allmänna uppfattningen om fenomenet och hur lagstiftaren ser på det. Genom dokumenten kommer vi nämligen relativt enkelt åt en stor mängd data.⁸ Informationen kan sedan användas för att bättre förstå de olika rättsaktörernas behandling av de unga. Dokument som kan bli aktuella är främst förarbeten, samt även annan litteratur och forskning inriktad på området. Otroligt viktigt kan i vissa sammanhang även tänkas bli förundersökningsprotokoll och annat tryck som uppställts till rättegångarna.

1.5.2 Avgränsning

Jag har valt att avgränsa mig till ett fåtal observationer. I rättssystemet har jag valt att koncentrera mig på åklagare och domstol. Polis och sociala myndigheter kommer att behandlas mycket kortfattat i arbetet genom att jag ämnar redogöra för deras syn på kontakten som de har haft med den unge innan själva rättsprocessen. Fokus ligger emellertid sedan på de rent

---

⁶ Denscombe (2000) s 175

⁷ Denscombe (2000) s 135f

⁸ Denscombe (2000) s 199ff

rättsliga aktörerna; de myndigheter som behandlar såväl ungdomar som vuxna till vardags i rättssalen.

1.5.3 Urval

Urvalet av observationer har på grund av tidsbegränsning och svårkomlighet behövts göras till ett tillfällighetsurval där observationer gjorts av ett antal brottmålsrättegångar i maj 2005. Jag har i mitt arbete utgått från en åklagare med inriktning på ungdomsbrottslighet som agerat som dörrvakt åt mig och släppt in mig i olika utredningar och gett mig besked om när rättegångar skulle äga rum.

Totalt har åtta stycken rättegångar observerats. Dessa ska inte ses som ett representativt och slumpmässigt urval, utan måste ses i ljuset av detta arbetes syfte att fungera som en pilotstudie inom detta område. Rättegångarna som observerats har valts för att få ett brett spektrum av hur olika aktörer agerar.

I arbetet kommer inga namn att röjas, utan såväl de inblandade ungdomarna som aktörerna kommer att garanteras anonymitet.

1.5.4 Forskarjagets roll

Min mening med arbetet är att belysa hur de rättsliga aktörerna bemöter ungdomsbrottslingen, och då främst i rättssalen. Viss påverkan kan därför min bakgrund som juris studerande tänkas få på arbetet. Denna bakgrund kan emellertid inte ses som någonting negativt anser jag, utan måste istället kunna ses som förklarande. Det blir lättare för mig att relatera till de byråkratiska, juridiska språket som kan tänkas användas i rätten. Min förförståelse av hur en rättegång ska gå tillväga i, så att säga, normala fall innebär även att olikheter och skiljaktigheter lättare kan fångas upp i processen. Förförståelsen kan även göra det enklare för mig att förstå aktörerna och hur de typifierar personerna genom sitt juridiska språk, om nu deras språk kommer att visa några sådana tecken.

Dock ska självklart nämnas att just denna förförståelse i sammanhanget också distanserar mig från de unga och deras uppfattning om rättsprocessen, vilket självklart i vissa fall kan ses som negativt. I slutändan är det emellertid förhoppningsvis det objektiva intrycket av processen jag kan förmedla, och vilka lärdomar vi kan dra av det.

2 Ungdomsbrottslighet

2.1 Vad utgör ungdomsbrottslighet?

Grundläggande för att kunna skriva ett arbete om ungdomsbrottslighet är att först definiera vad egentligen ungdomsbrottslighet är för någonting. Uttrycket kan vid första anblick sägas självklart: ungdomsbrottslighet är brottslighet begången av ungdom.⁹ Den definitionen kan nog alla sägas hålla med om. Emellertid så vållar definitionens två rekvisit, ungdom och brottslig gärning, vissa bekymmer eftersom de som sådana egentligen inte upplyst oss som läsare någonting om vad uttrycket står för. Om vi först diskuterar det relativt enkla rekvisitet ”brottslighet” kan vi konstatera att det finns ett otal definitioner av uttrycket inom kriminologin. Estrada menar att dessa kan delas upp i tre kategorier. En kategori är den som fokuserar på handlingen, och definitionerna strävar då efter att se som brottslighet som någon typ av avvikande beteende. Kritiker av denna menar att ingen hänsyn tas till lagars kontext och heller inte till samhällets dynamik. Därför menar en annan kategori att brottslighet ska ses utifrån omvärldens reaktion på handlingen. Emellertid måste den vanligaste definitionen härstamma från det legalistiska synsättet. Enligt detta ska brottslighet ses som ”sammanfattande term för begångna straffbelagda handlingar”.¹⁰ Enligt denna definition är alltså brottslighet inte någonting som en person under femton år kan syssla med eftersom han enligt 1 kap. 6 § BrB inte kan utdömas påföljd, det vill säga han eller hon är inte straffmyndig. Vidare kan inte heller en person som inte döms inför laga domstol bedriva brottslighet i denna bemärkelse. Resultatet blir således ett stort mörkertal i form av dold brottslighet. I detta arbete kommer därför en ganska liberal legalistisk definition av brottslighet användas där även denna senare typ av brottslighet ingår i begreppet.

Om vi därefter går över till det kanske lite mer problematiska rekvisitet, nämligen vem som ska ses som ungdom, kan vi konstatera att detta inte alls är någon självklarhet. Beroende på vilken avgränsning vi använder kommer nämligen ungdomsperioden skifta från korta perioder då personen är 13-14 år upp till så långa perioder som 11-20 år, allt beroende på individen själv. Vad skillnaden beror på är vilket perspektiv vi väljer. Ska vi i definitionen utgå ifrån ett biologiskt perspektiv då den unge genomgår puberteten? Eller kanske ett emotionellt under vilken den unge i frågan utvecklar sin egen identitet? Vidare kan vi se ungdomen ur ett socialt synsätt då den unge går från att lämna sin familj till att stöpas in i en gemenskap av jämnåriga. Ungdomsperioden är sedan slut när den unge skaffat jobb och lärt sig leva med ett ansvarstagande, det vill säga ofta efter att tonåren är över. Ytterligare ett perspektiv är det kulturella under vilket ungdomsperioden avgränsas genom den attityd eller det sätt som skiljer den unge från vuxna.

---

⁹ Se bl.a. Estrada, Flyghed (red., 2001) s 15

¹⁰ Estrada, Flyghed (red., 2001) s 16

I detta arbete kommer ingen av ovanstående definitioner av ungdom användas, utan istället kommer en ungdom att klassificeras ur legala eller officiella bedömningsgrunder. Det viktiga för detta arbete måste nämligen vara att behandla de personer som ungdomar som av berörda lagar ses som sådana. Det intressanta är nämligen att se om dessa möjligen kan påverka rättssystemet att särbehandla dessa av lagarna redan särbehandlade individerna. Centralt för hur vi klassificerar en ungdom blir då lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Vad denna lagstiftning innebär konkret är enligt 1 § LUL en särbehandling i rättssystemets handläggning för de personer som ännu inte fyllt tjuugoett år. Lagen riktar således in sig på alla personer under tjuugoett år. Dock så särskiljs även personer under femton år genom ett antal regleringar i LUL. Denna särbehandling torde ses som ett resultat av 1 kap 6 § brottsbalken som stadgar att personer under femton år som begår brott inte kan dömas till påföljd, det vill säga att en person blir straffmyndig först vid femtonårs ålder. Konkret innebär detta att rättssystemets möjligheter att ingripa mot den unge genom till exempel förhör beskärs kraftigt.

Definitionsmässigt ger det oss att en ungdomsbrottsling ska sägas vara en person under tjuugoett år som begått brott. Dock kan som sagts inte personer under femton straffas för deras brottsliga gärningar. Definitionen, eller avgränsningen, i detta arbete av en ungdomsbrottsling blir därför att den ska ses som en ungdomsbrottsling som blivit dömd för brottslig gärning som begåtts under tiden han eller hon var femton till och med tjuugo år gammal. Denna definition är även vanlig i till exempel BRÅ:s arbete med att samla in information om ungdomsbrottslighet.

2.2 Ungdomsbrottslighetens utveckling

Bilden en läsare av dagens tidningar troligen får är att det skett en alarmerande ökning av ungdomsbrottsligheten. Som i de flesta andra fall ska media emellertid inte alltid ses som den säkraste källan på grund av dess benägenhet i att vinkla fakta så att det passar ändamålet; ju större skandal, desto bättre nyhet som media ofta ser det.

Genom att granska officiell statistik från BRÅ kan konstateras att den lagförda ungdomsbrottsligheten minskat den senaste tio åren. År 1994 lagfördes cirka 29 500 ungdomar mellan 15-20 år, medan det talet år 2003 hade sjunkit till cirka 23 050 ungdomar.¹¹ Den tragiska hotbild som media synes uppvisa att ungdomsbrottsligheten ökar verkar således inte stämma överens med verkligheten.

---

¹¹ BRÅ, Lagföringsstatistik för år 2003, 2005-04-14, http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&module_instance=8&id=27&statsType=450&Year=2003&full=true

Att ungdomsbrottsligheten inte direkt ökat med åren kan även utläsas i statistiken över antalet skäligen misstänkta ungdomar. År 2004 registrerades 25 100 ungdomar som skäligen misstänkta. Jämfört med 2003 är detta en ökning med 8 procent. Dock ska nämnas att andelen misstänkta ungdomar av samtliga misstänkta år 2004 är samma andel som för tio år sedan, nämligen 24 procent.¹²

Ungdomar som gärningsmän är emellertid en väldigt aktiv grupp som brottsaktiva. Generellt står dessa unga som lagförda i en femtedel av samtliga brott. Denna grupp kan enligt statistiken tillräknas flest brott per individ, och det är de lägsta åldersgrupperna som är aktivast. Av dessa ungdomsbrottslingar är den stora majoriteten pojkar.¹³

Tidpunkten då ungdomsbrottslingen är som mest aktiv är när han eller hon är i 15-17-årsåldern. År 2004 misstänktes cirka 5510 män i åldergruppen 15-17 år per 100 000 av medelbefolkningen för någon typ av brott. Siffran för kvinnor var 2370. Dessa siffror kan jämföras med åldergruppen 18-20 år där siffran för män var 5250 och för kvinnor 1290.¹⁴ Anledningen till varför brottsligheten är som vanligast i den lägre åldern torde kunna härledas till att den unge står vid porten för att bli vuxen och försöker hitta sin plats i samhället. Studier har i samband med detta konstaterat att ungdomar som begår brott tidigare än denna ålder eller fortsätter med brottsligheten efter har en större risk för att fastna i allvarlig kriminalitet. Och det är oftast denna grupp av tyngre kriminella ungdomsbrottslingar som polisen kommer i kontakt med och lär känna, ty mörkertalet av ungdomsbrott som begås är stort då de oftast är ganska bagatellartade.¹⁵

Även om antalet begångna brott inte ökat kan vi emellertid se en ändring i vilka brott som begås av unga personer. Genom statistiken kan vi utläsa att ungdomsbrottsligheten ändrat karaktär de senaste decennierna och tidigare som vanliga brott som stölder och trafikbrott har fått ge vika för misshandel och hotbrott.¹⁶ Samhället har alltså de senaste åren fått se en förskjutning av brottsligheten från tillgrepsbrott till brott mot person. Denna statistik är emellertid inte helt accepterad av alla forskare. Jämförelser har till exempel gjorts med självdeklarerade undersökningar samt med sjukvårdsstatistik. Slutsatsen av de jämförelserna är att det inte går att se en direkt ökning av ungdomsvåldet. I alla fall kan det grova och allvarliga våldet inte sägas ha ökat i vid bemärkelse.¹⁷ En möjlig orsak är att anmälningsbenägenheten istället har ökat av ringa misshandelsgärningarna. Det bör nämnas att det totala antalet anmälda våldsbrott ökat stadigt de senaste tio åren, och

---

¹² BRÅ Anmälda brott, uppklarade brott och misstänkta personer, Definitiv statistik för år 2004, s 7

¹³ SOU 2004:122 s 182

¹⁴ BRÅ Anmälda brott, uppklarade brott och misstänkta personer, Definitiv statistik för år 2004, s 8

¹⁵ SOU 1993:35 Del B s 11

¹⁶ BRÅ-rapport 2000:7, Påföljdssystemet för unga lagöverträdare, s 13

¹⁷ Estrada, Flyghed (red., 2001) s 39ff.

tendensen bör därför inte ses som någonting typiskt för ungdomsbrottsligheten.¹⁸

Det måste i sammanhanget sägas att de vanligaste brotten som begås av ungdomar inte är brotten mot person. De antalsmässigt vanligaste brotten som begås är istället olika tillgreppsbrott som stöld och snatteri. Till tillgreppsbrotten kan hänföras ungefär en tredjedel av alla lagförda ungdomsbrott.¹⁹

Vid en jämförelse med det totala antalet lagförda personer kan andra tendenser urskiljas. Typiska ungdomsbrott är i detta fall missbruk av urkund, tillgrepp av forskaffningsmedel och rån. I alla dessa typer av brott är andelen ungdomar klart överrepresenterade och utgör mellan 53 och 73 procent av samtliga lagförda personer för dessa brott.²⁰

Denna utveckling av ungdomsbrottsligheten torde även kunna ses som en bidragande orsak till varför medias rapportering om ungdomsbrottsligheten ökat. Eller ökat kanske är fel ord i detta sammanhang. För även om inte ungdomarna fått mer spaltmeter i tidningarna kan ändå sägas att rapporteringen blivit allvarligare. Det vill säga, medias bild av ungdomsbrottsligheten är den av ett riktigt allvarligt samhällsproblem. Konstaterandet kan nog inte ses helt missvisande då ungdomsbrottsligheten som nämnts till viss del ändrat karaktär: från att ha varit mer busaktiga tillgreppsbrott till att bli allvarligare våldsbrott.

2.3 Riskfaktorer

För att kunna förstå hur rättsväsendet behandlar unga lagöverträdare är det viktigt att även ha förkunskap om vad, eller vilka faktorer, som kan sägas påverka en person att hamna som kriminell. Det vill säga, kan det sägas finnas egenskaper hos den unge och/eller omständigheter i omgivningen som kan påverka honom eller henne att utvecklas till en brottsling. Dessa faktorer ska självklart inte ses som någonting absolut bestämmande för om den unge ska hamna i en kriminell utveckling, utan måste enbart ses som faktorer som kan ses höja risken för att den unge blir kriminell. Exempel på möjliga riskfaktorer kan till exempel vara intelligens, uppfostringsmetoder och relationshantering. I detta sammanhang måste noteras att beteendet är väldigt mognads- och åldersberoende; ett beteende som ses som kriminellt hos en suttonåring behöver nödvändigtvis inte göra det hos en treåring. För att kunna förstå varför en ung person utvecklas till brottsling måste därför såväl biologiska, psykologiska som sociala faktorer påverkan undersökas.

---

¹⁸ BRÅ, Anmälda brott, uppklarade bott och misstänkta personer, Definitiv statistik för år 2004, s 2

¹⁹ BRÅ-rapport 2004:2, Kriminalstatistik 2003, s 134

²⁰ BRÅ-rapport 2004:2, Kriminalstatistik 2003, s 135

2.3.1 Beteende

De första varningssignalerna, och enligt många studier de bästa, om att en ungdomsbrottsling kan utvecklas kan fås genom att studera ett barns personliga egenskaper och beteendemönster. Bland annat visar ett flertal undersökningar att barn med uppförandestörningar riskerar i högre grad att fastna i en kriminell utveckling.²¹ Dessa störningar har ofta formen av aggressiva, destruktiva eller fientliga beteenden mot omgivningen.

Studier som undersökte beteendeproblem i barndomen, ungdomen och vuxenlivet har kunnat visa ett samband mellan beteendeproblem i väldigt ung ålder och framtida registrerade brott. Vad som visade sig var att ju tidigare en individ begår brott, desto större är risken att han eller hon återfaller både i fler och allvarigare brott.²² Beteendeproblemen som kunde anses påverka den unge negativt var olydnad, bråkighet och destruktivitet. Vad problemen gjorde var att de skapade en störning i relationen till föräldrarna, en störning som påverkade den unge att begå brott. Med andra ord var det otroligt viktigt att föräldrarna i dessa fall bibehöll en bra kontakt med sina barn.

Nära samband har så kallade uppmärksamhetsstörningar kombinerat med hyperaktivitet. Ungdomar drabbade av detta lider av koncentrationssvårigheter och rastlöshet och beter sig ofta på ett störande och avbrytande sätt. Beteendestörningen kallas vanligen ADHD (Attentional Deficit Hyperactivity Disorder) eller DAMP (Deficits in Attention, Motor control and Perception), där det senare särskilt betonar de motoriska och perceptuella störningarna.

En annan grupp av ungdomar som löper större risk att utvecklas till ungdomsbrottslingar är de som har allvarliga svårigheter med inläringen. Problemet ynglar nämligen av sig genom att svårigheter med inläring, begåvning, och informationsmottagning kan leda till en antisocial utveckling där den unge har svårt att bemöta sin omgivning.

Just förmågan att kunna öppna upp sig emotionellt är även den grundläggande för att den unge ska kunna känna trygghet i relationer. En ung människa som inte känt trygghet i sin emotionella utveckling kommer nämligen ofta att i senare relationer ha svårt att öppna upp sig och förstå sig på den sociala strukturen av relationen. Resultatet blir att den unge avviker, antingen helt och hållet från den sociala relationen eller från de andras beteende i relationen.

---

²¹ BRÅ-rapport 2001:15, Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser, s 15

²² Ekbom m.fl. (1999) s 90f.

2.3.2 Ärftliga faktorer

Vidare kan biologiska och genetiska faktorer till viss del påverka huruvida en ung person utvecklas till brottsling eller inte. Vad dessa faktorer mest kan hänföras till är sådana som kan påverka den unge att utveckla sådana beteendemönster som beskrivits ovan. Det kan till exempel röra sig om hormonella faktorer eller funktioner i det autonoma respektive centrala nervsystemet som kan bidra till impulsivitet, aggressivitet eller annat abnormt beteende. Orsaker till dessa störningar kan vara för tidig födsel, graviditetsskador eller förlossningsskador.

Risken för att den genetiskt eller biologiskt påverkade unge kommer hamna i en kriminell utveckling beror till stor del på hur den unge bemöts av samhället och framför allt föräldrarna. Om föräldrarna och samhället inte bemöter den unge utefter hans eller hennes förutsättningar är nämligen risken att den unge istället stöts ut ännu mer, och risken för framtida kriminalitet ökar.

En faktor som har visat sig ha påverkat en ung människa att bli kriminell är om han eller hon drabbats av fosterskador, och då främst skador på grund av moderns alkoholmissbruk under graviditeten. Dessa barn kan nämligen drabbas av fetalt alkoholsyndrom som kännetecknas av tillväxthämning, missbildningar och störningar i centrala nervsystemet. Just dessa sistnämnda störningar är de som ger den unge till exempel hyperaktivitet, destruktivitet och perceptionsstörningar. Som nämnts leder detta avvikande beteende sedan till svårigheter att komma in i samhället och till en ökad risk att utveckla kriminalitet och missbruk.²³

I diskussionen om det biologiska arvet måste även sambandet mellan missbruk och biologiska arvet diskuteras. Vid brottsliga gärningar är det nämligen inte alls ovanligt att gärningsmannen missbrukat någon form av drog. Studier har visat att ett visst samband kan ses att barn till missbrukande föräldrar löper en något större risk att själva bli missbrukare. Risken att drabbas är som störst om den unge både har de genetiska anlagen för att bli missbrukare samt växer upp i en olämplig miljö, till exempel med sina missbrukande föräldrar.²⁴ Studien visar också ett samband med missbrukets och kriminalitetens allvarlighetsgrad. Ju tyngre och tidigare missbruk, desto allvarligare kriminalitet kunde urskiljas och vice versa.

2.3.3 Föräldrarnas betydelse

Föräldrarna har som sagts en betydande påverkan på en ung människas utveckling. Tidigare har som en självklar faktor nämnts föräldrarnas uppfostran, men vad som också spelar in är andra faktorer hos föräldrarna. Riskfaktorer hos föräldrarna är sådana som kriminalitet, missbruk, psykisk

---

²³ Ekbohm m.fl. (1992) s 118f.

²⁴ Ekbohm m.fl. (1999) s 85

sjukdom, att vara ensamstående mamma eller tonårsförälder, social stress, övergrepp och misshandel.²⁵

Som synes kan denna uppräkningslista i mångt och mycket sedan hänföras till hur föräldern beter sig gentemot den unge, hur vuxet och ansvarsfullt föräldern kan sägas bete sig. Som en konsekvens av detta torde därmed kunna härledas att föräldern därmed genom sitt beteende kan överbrygga många problem eller riskfaktorer som att bo i ett socioekonomiskt problemområde eller att vara ensamstående förälder genom en väl fungerande relation med den unge. Det gäller även för föräldern att utveckla en fungerande emotionell relation med sitt barn. Som tidigare nämnts kan en brist i detta hänseende påverka barnet på så vis att han eller hon inte litar på omvärlden och därför stänger inne sina känslor med resultatet att den unge kan få en antisocial utveckling.

Flera olika amerikanska studier bekräftar riskfaktorn som en dålig förälder kan sägas utgöra. I studierna framgår att ungdomar som blivit illa behandlade i sin uppfostran genom att till exempel bli slagna, löper en klart större risk att utvecklas till ungdomsbrottslingar. Studierna visade också att denna brottslighet har en tendens att fortsätta upp i vuxenåldern.²⁶ Med andra ord så måste föräldrarna och deras påverkan sägas vara en betydande riskfaktor.

2.3.4 Socioekonomisk struktur

En riskfaktor som länge påpekats ha betydelse är i vilken socioekonomisk struktur den unge växer upp. En ung människa som växer upp i ett ekonomiskt svagare bostadsområde kan därför sägas befinna sig i farozonen att utvecklas till kriminell. Forskning har emellertid visat att sambandet mellan den enskilda familjens socioekonomiska situation och kriminell utveckling hos den unge inte är så stark. Slutsatser kan därför inte dras mellan låg socioekonomisk status i ett område och kriminell utveckling på individuell nivå.

Har då inte bostadsområdets sociala struktur någon betydelse för ungdomskriminalitetens utveckling? Svaret på den frågan måste besvaras olika för olika grupper av individer. I studier har visats att barn som redan tidigt uppvisat allvarliga psykosociala problem inte påverkas av områdets socioekonomiska struktur. Det omvända var dock fallet för de ungdomar utan psykosociala problem, men då endast för pojkar som började sin kriminella bana i tidiga år.²⁷

Hur dessa områden påverkar den unge är bland annat genom att den sociala sammansättningen försvårar socialisationsprocessen då det kan vara svårt att

---

²⁵ BRÅ rapport 2001:15, Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser, s 18

²⁶ Krisberg (2005) s 135ff.

²⁷ BRÅ rapport 2001:15, Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser, s 20

finna stöd i samhället. Bostadsområdena med deras ofta mörka platser och sjabbiga kvarter kan även de uppmuntra till kriminalitet. I dessa områden är det även lätt att ungdomarna får en hög tolerans till brott, något som självklart ska ses som en riskfaktor.

2.3.5 Etnicitet

Den unges etnicitet kan sägas ha viss betydelse för risken att utvecklas till kriminell. I en undersökning som gjorts av Jonas Ring konstaterades att risken för att begå brott var högre om personen hade invandrarbakgrund.²⁸ Dessutom talar statistiken för att invandrare är överrepresenterade som gärningsmän. I en undersökning som von Hofer, Sarnecki och Tham utförde konstaterades att invandrare för samtliga brott ligger överrepresenterade mellan 1,4 och 1,9 gånger jämfört med svenskfödda svenska medborgare med svenskfödda föräldrar. Sägas ska att andra generationens invandrare inte var lika överrepresenterade, vilket talar lite mot att ungdomar till invandrare löper större risk att utvecklas till kriminella.

Här ska nog nämnas att denna aspekt ligger väldigt nära den om socioekonomiska faktorer eftersom invandrare i dagens samhälle tyvärr fortfarande ofta lever i skilda, lite segregerade områden; olika etniciteter väljer att bo i olika områden. Dessa områden är sällan välbärgade, utan framställs i folkmun som slumområden. De socioekonomiska förutsättningarna är därmed inte heller de bästa, vilket kan öka på andra riskfaktors betydelse för kriminalitet. Svårigheten att komma in i en ny kultur kan även den ha betydelse för andelen invandrare som begår brott.²⁹

Vidare bör diskuteras om invandrare egentligen begår fler brott än andra. Diskussion har framförts om överrepresentationen egentligen inte är diskriminering inom rättssystemet på så vis att de oftare anmäls, upptäcks, misstänks och lagförs för de brott de begår än svenskar.³⁰ Huruvida detta verkligen är för handen går inte säkert att säga, men det är onekligen en intressant aspekt i mitt kommande arbete.

2.3.6 Kön

Som kanske redan uppfattats i diskussionen ovan så är det vanligare att män begår brott än kvinnor. Av samtliga lagförda personer 2003 var hela 84 procent män.³¹ I enkätundersökningar som gjorts kan konstateras att denna skillnad emellertid inte är så stor när det gäller de vanligast förekommande brottstyperna som olika tillgreppsbrott. Dock blir skillnaden mer markerad

---

²⁸ Estrada, Flyghed (red., 2001) s 102f.

²⁹ Estrada, Flyghed (red., 2001) s 186

³⁰ Estrada, Flyghed (red., 2001) s 185f.

³¹ BRÅ, Lagföringsstatistik för år 2003, 2005-04-14,

http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&module_instance=8&id=27&statsType=450&Year=2003

ju allvarligare och ovanligare brottshandlingar det är fråga om.³² Personens kön ska väl emellertid inte ses som en riskfaktor, utan kan snarare ses som ett försök att förklara det speciella brottsliga beteendet.

Avslutningsvis ska nämnas att de flesta ungdomar som kan klassificeras med någon riskfaktor oftast inte löper någon större risk att utvecklas till ungdomsbrottslingar. Det är när flera riskfaktorer kan konstateras över en viss tid som den unge klart befinner sig i farozonen. En undersökning har visat sambandet, att ju fler riskfaktorer som dras in i en ung persons liv, desto större är risken att han eller hon blir en ungdomsbrottsling.³³

2.4 Lagstiftning rörande ungdomsbrottsligheten

Då syftet med detta arbete är att undersöka hur rättsväsendets olika aktörer behandlar kriminella ungdomar är det viktigt att läsaren får en förståelse hur lagstiftaren ämnar att ungdomarna ska särbehandlas från den vuxne kriminelle. Vilka regler är särskilt viktiga inom detta område och vad är lagstiftarens intentioner med desamma?

2.4.1 FN-konventionen om barnets rättigheter den 20 november 1989

I FN-konventionen om barnets rättigheter som trädde i kraft i Sverige 2 september 1990 finns i dess artikel 40 bestämmelser om hur barn³⁴ ska behandlas i straffprocessen och kriminalvården. Grundtanken med artikeln, och konventionen som helhet, är att barnet ska behandlas med värdighet samt att det ska garanteras grundläggande mänskliga fri- och rättigheter, allt i ljuset av att hänsyn ska tas till barnets ålder och mognad.

Konkret innebär detta för Sveriges del att vi som land bland annat förbundit oss att säkerställa vissa garantier för barn och ungdomar i straffprocessen. Barnet, samt om möjligt dess föräldrar eller vårdnadshavare, ska bland annat snarast underrättas om anklagelser riktade mot sig och få tillgång till juridisk hjälp. Saken ska sedan avgöras utan dröjsmål av en behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättsskipande organ i en opartisk förhandling enligt lag. I artikeln stadgas även att de bundna staterna ska söka reglera processen mot barn med särskilda lagar, myndigheter och förfaranden som är speciellt anpassade för dem.

---

³² Estrada, Flyghed (red., 2001) s 66

³³ Krisberg (2005) s 130

³⁴ Enligt artikel 1 definieras barn som ”varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet”.

För Sveriges del torde många av dessa åtaganden regleras i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

2.4.2 Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

När det gäller brottsprocessens utseende och uppbyggnad regleras denna till största del i rättegångsbalkens bestämmelser. Det är i denna balk som grunderna läggs för hur en brottmålsutredning och rättegång ska gå tillväga, och därmed även hur bemötandet av den misstänkte ska ske. Rättegångsbalkens regler kompletteras sedan av bestämmelser i andra lagar och förordningar. Den kanske viktigaste regleringen när det gäller rättsväsendets kontakt med ungdomsbrottslingar är lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Redan genom lagens rubrik kan utläsas att den specifikt inriktar sig på de unga lagöverträdarna.

Varför är då denna lagstiftning så viktig när det gäller ungdomar som är misstänkta för att ha begått brottslig gärning, och då speciellt i avseende på behandlingen i rättskedjan? För att kanske enklast förstå dess innebörd är att gå igenom några av de viktigare paragraferna. I samband med dessa kommer även till viss del annan lagstiftning att tas med då de kan ses till viss del beroende av varandra.

2 § LUL stadgar att förundersökning ska ledas av åklagare eller polisman som med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare är särskilt lämpad för uppgiften. Meningen med denna paragraf var att begränsa antalet handläggare som den unge kommer i kontakt med, men kanske viktigast av allt se till att den som leder utredningen är specialiserad på ungdomar.³⁵ För den unge innebär det kontinuitet i bemötandet från staten, och att dessa handläggare på de olika myndigheterna får den kunskapen om ungdomsbrott som behövs för snabba handläggningstider och bemötandet av den speciella grupp lagöverträdare som ungdomar faktiskt är. Paragrafen anger även att i den mån det är möjligt, samma förundersökningsledare används för samma ungdomsbrottsling som begår upprepade brottsliga gärningar, allt för kontinuiteten i kontakten med rättssystemet. För att undvika dröjsmål i förundersökningen föreskriver vidare 2 § förundersökningskungörelsen (1947:948, FUK) att polis och åklagare ska samråda regelbundet.

Även domare i ungdomsmål, såväl den lagfarne ordföranden som nämndemännen, ska i största möjliga mån vara specialiserade, eller snarare intresserade och kunniga, på denna uppgift enligt 25 § LUL. Skälen till detta är flera, men sägas kan bland annat att det är viktigt att ordföranden ser till att processen blir klar, tydlig och pedagogisk.³⁶ Det vill säga, det är oerhört

---

³⁵ Prop 1994/95:12 s 53

³⁶ Prop 1994/95:12 s 83

viktigt att ordföranden kan kommunicera med den unge på hans eller hennes språk. En annan aspekt är den kontinuitet som kan åstadkommas genom att speciella ungdomsdomare utses.³⁷ Om den kriminelle skulle återfalla i brottslighet bör det ses som en fördel om han eller hon i rätten möter samma personer som tidigare, eller i vart fall personer som kan sägas agera på samma sätt som i tidigare process.

Som tidigare nämnts har en viktig grundpelare med LUL varit att skynda på handläggningstiderna av ungdomsmål. Anledningen till detta är främst att tiden mellan brott och reaktion inte får bli för lång.³⁸ 29 § LUL stadgar därför att alla ungdomsmål ska behandlas skyndsamt. Vidare så anger paragrafen att i mål där den tilltalade inte fyllt arton år och som har åtalats för brott för vilket fängelse i sex månader eller mer är föreskrivet, huvudförhandling ska hållas inom två veckor från åtalet. I denna typ av mål är även åklagaren satt under tidspress av bestämmelserna i 4 § LUL som föreskriver att förundersökningen ska bedrivas med särskild skyndsamhet och att åtal måste väckas inom en sex veckors frist från att delgivning av misstanke skett enligt 23 kap 18 § rättegångsbalken. Intressant, men kanske inte helt relevant för arbetet, är även att förundersökningar enligt 2a § FUK ska bedrivas särskilt skyndsamt i de fall målsäganden inte fyllt arton år och brottet är av viss allvarlighetsgrad.

I detta sammanhang bör även nämnas att domen i ungdomsmål som huvudregel ska avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. Undantag får endast göras om det möter synnerliga hinder, vilket måste ses vara endast i exceptionella fall. Varför det har ansetts vara av stor vikt att den unge får sin dom utan dröjsmål och även muntligen är att det förväntas ge ett starkare intryck på den unge. Vidare så är det av fördel i pedagogiskt hänseende då ordföranden kan förklara domen och påföljden, och vikten av att den unge avstår från kriminella gärningar i framtiden.³⁹

En annan viktig del i bemötandet av den unge i rättssystemet är den offentlige försvararen. När det gäller dessa ungdomsmål är det kanske extra viktigt för försvararen att fungera som ett stöd till den tilltalade som kan leda den unge genom processen. Eftersom det är av särskild vikt att ungdomar har detta stöd finns det i 23 § LUL en bestämmelse om att en misstänkt under arton år ska förordnas en offentlig försvarare såvida det inte är uppenbart att behov saknas i det konkreta fallet. I motsats till domarna och åklagaren är det inte stadgat att specialiserade försvare ska ta hand om ungdomsmål. Frågan blir då om inte det kanske skulle vara något för lagstiftaren att fundera över?

Som synes av denna kortfattade behandling av LUL ska ungdomarna i relativt stor mån särbehandlas i rättssystemet. Grundtanken med bestämmelserna är att ungdomsbrottsligheten ska bemötas av en tydlig reaktion från samhället samtidigt som den unge i fråga ska behandlas på ett

---

³⁷ Prop 2000/01:56 s 22f.

³⁸ Prop 1994/95:12 s 87

³⁹ Prop 1994/95:12 s 90

avkriminaliserande och värdigt sätt. Detta sker i rättsväsendet genom en effektiv och annorlunda handläggning där inte minst påföljderna har betydelse eftersom de genom de sociala myndigheterna mer handlar om en återanpassning till samhället och behandling av orsakerna till brottsligheten än straff i vid bemärkelse. Samhället har nämligen i dessa fall att göra med människor under utveckling, och det är därför viktigt att styra dem in på rätt väg igen för att undvika fortsatt brottslighet. Sammantaget kan sägas att syftet med LUL är att vara en effektiv och human lagstiftning.

2.4.3 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Viss betydelse för behandlingen av unga lagöverträdare har även lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). LVU inriktar sig emellertid på tvångsvård av ungdomar, och således inte så mycket på själva brottsprocessen mot unga. Dock ska väl sägas att lagstiftningen kan innebära att åklagaren underlåter att åtala den unge om han eller hon blir föremål för vård enligt lagen och det kan anses lämpligast att åtal då underlåts. Vidare kan överlämnande till vård inom socialtjänsten bli aktuell enligt 31 kap 1 § BrB, och om den unge inte ställer upp frivilligt blir tvångsvård alternativet enligt LVU. Eftersom denna del av processen dock mer handlar om själva påföljden ämnar jag därför inte behandla LVU och dess reglering mer i detta arbete.

2.4.4 Socialtjänstlagen (2001:453)

Precis som LVU reglerar socialtjänstlagen hur samhället i efterhand ska komma till rätta med den problematiske unge personen. Lagen reglerar hur de sociala myndigheterna ska bistå den unge med vård och stöd för att kunna bryta sitt destruktiva beteende; lagen fokuserar på barnets, eller ungdomens, bästa. Den stora skillnaden med vård enligt socialtjänstlagen och LVU är att LVU stadgar om tvångsvård medan socialtjänstlagen bygger på frivillighet. Eftersom denna lag till mångt och mycket berör efterverkningarna av processen ämnar jag som med LVU inte mer ta upp lagen i detta arbete. Nämnas bör dock att LUL blandar in de sociala myndigheterna i olika delar av förundersökningen, och i de fall detta kan bli relevant för mitt arbete kommer det självklart tas upp särskilt.

2.5 Tidigare forskning

Som sagts tidigare har väldigt lite forskning gjorts angående hur brottmålsprocessen verkligen ter sig för en ungdom. När det gäller denna forskning måste den enskilt viktigaste aktören sägas vara Brottsförebyggande rådet (BRÅ). BRÅ som har till uppgift att fungera som ett centrum för forsknings- och utvecklingsverksamhet inom rättsväsendet samlar bland annat in statistik på brottsutvecklingen i landet samt arbetar

även med olika specialprojekt för att kartlägga speciella delar av rättsväsendet. Ett sådant projekt mynnade ut i BRÅ-rapporten 2002:18 *Sju ungdomar om sin rättegång*, vilket kan sägas vara den forskning som ligger närmast den jag ämnar göra själv. Annan forskning på området som kan omnämnas är självklart Cicourels *Social Organization of Juvenile Justice*. Den sistnämnda skiljer sig emellertid delvis från den jag ämnar göra då Cicourel följde processen från ett tidigare skede. Det är emellertid hans teori och metod som ligger till grund för detta arbete, och då främst idén om att samhället klassificerar och typifierar själva ungdomsbrottslingen och behandlar honom eller henne därefter.

2.5.1 Sju ungdomar om sin rättegång⁴⁰

Syftet med undersökningen som gjordes av BRÅ var att ta reda på huruvida ungdomarna förstod själva brottmålsprocessen de var inblandade i. Undersökningen försökte genom att följa med olika ungdomar i deras rättegångar och sedan intervjua dem om deras upplevelser komma åt hur de upplevde till exempel aktörernas språk, attityd och beteende. Meningen med processen, och speciellt då ungdomar är inblandade, är att den tilltalade ska förstå vad han eller hon står inför rätta för. Speciellt viktigt är att kommunikationen fungerar, annars kommer ju inte brottslingen att ha förstått allvaret och meningen med processen och den preventiva effekten kommer därmed att gå förlorad.

Genomgående i undersökningen framträder det att ungdomarna känner att det är väldigt svårt att förstå vad som händer och sägs i rättegången samt att det är svårt att göra sin röst hörd.⁴¹ Problemen som uppenbarar sig är bland annat det juridiska, formella språket som används av aktörerna. Ungdomarna upplever att språket är krångligt och snabbt, vilket till slut resulterar i att de på grund av deras hopplösa oförståelse håller tyst istället för svarar på frågor. En annan aspekt av språket är att det kan upplevas som för hårt. Vad rätten istället borde göra är att koncentrera sig på ”inre frågor” som är vänligare och inte så anklagande.⁴² Förståelsen av processen försvåras även av att ungdomarna inte heller alltid förstår vilka de olika aktörerna i rättssalen är. Vem är egentligen vem och vad har han eller hon för uppgift? För juridiskt skolade är svaret en självklarhet, men för en ung person som står anklagad för ett brott är det nog oftast en gåta. Självklart bidrar även detta till att den unge känner sig osäker i situationen.

Ett oroväckande resultat som framkommit av undersökningen är att ungdomarna inte kände att de fick komma till tals och att flera av dem känt sig dömda på förhand. De menar att när de kommer in i rättssalen och efter åklagaren har gjort sin sakframställning så får rätten en bild av en brottsling. Vad ungdomarna i dessa fall skulle önska är att rätten fick en bättre helhetsbild av dem, vilket den skulle kunna få genom att de fick svara och

---

⁴⁰ BRÅ-rapport 2002:18, Sju ungdomar om sin rättegång

⁴¹ BRÅ-rapport 2002:18, Sju ungdomar om sin rättegång, s 6

⁴² BRÅ-rapport 2002:18, Sju ungdomar om sin rättegång, s 12f.

tala utförligare på frågor om sina liv. Vad detta måste uppfattas som är en önskan om mer empati i rätten, och mindre formalitet. Problematiken som dock uppkommer i detta fall är likheten inför lagen, det vill säga lika ska straffas lika. Det troliga är emellertid att enbart känslan av att rätten faktiskt bryr sig om, eller försöker bry sig om, den unges livssituation skulle få honom eller henne att känna en viss lättnad då känslan av att bli bemött på ett vänligt sätt stärks. Även om empatin i rätten således inte har någon juridiskt betydande, måste den ses som väldigt viktig för partens uppfattning om rättvisa. En annan svårighet med att komma till tals upplevdes på grund av att rättegångarna besöktes av jämnåriga som satt som åhörare, ibland enskilt och ibland som studiebesök med klassen. Det kan kännas jobbigt att behöva berätta om negativa händelser i sitt liv om detta sedan kan komma att spridas runt på skolan som elaka rykten.

Slutligen framkom i rapporten att ungdomarna anser det väldigt viktigt att handläggningstiden är kort. Ju längre tid det går från brott till påföljd, desto mer plågsam upplevs processen för den unge. En kort process måste även sägas vara att föredra i preventivt syfte då den unge fortfarande har gärningen i färskt minne och kan ta till sig processen och allvaret bättre.⁴³

2.5.2 Social Organization of Juvenile Justice⁴⁴

Som nämnts tidigare är ett annat arbete av betydelse Cicourel's *Social Organization of Juvenile Justice*. I sitt arbete följde Cicourel med polis och övervakare för att få en bild av hur deras kontakt med ungdomsbrottslingar fungerade. Vad han ville åstadkomma med sitt arbete var att se huruvida sociala fakta och annan bakgrundsfakta används för att kunna klassificera och typifiera olika händelser och objekt till igenkännbara fenomen. Med andra ord, vad det hela handlar om är att se vad som ska ses som normalt och onormalt, eller common sense, i olika situationer för att sedan använda dessa kunskaper till att klassificera in objektet i ett socialt fack.

Vad Cicourel kommer fram till i sitt arbete är att aktörerna genom praktiskt resonerande söker att finna ordning i deras tolkning av en situation genom att relatera det till en generell policy eller norm. Detta konstaterande innebär också att olika aktörer uppfattar olika händelser på olika sätt och på så sätt skapar sin egen historia om vad som hände. I detta sammanhang får språket en oerhört stor betydelse eftersom polisen och andra delar av rättsväsendet använder sina speciella uttryck. Uttryck som kan karaktärisera till exempel en ungdomsbrottsling. I protokoll och annat material måste således även försöka utläsas dessa uttrycks innebörd för att kunna förstå sig på den beskrivna händelsen. Ungdomsbrottslingar accepteras i samhället som en given kategori av människor, men det intressanta blir då att ta reda på vilka attribut, till exempel den sociala kontexten, som är hänförliga till denna kategori av människor. Attribut som måste ses som tagna för givet av

---

⁴³ Se härom prop 1994/95:12 s 87

⁴⁴ Cicourel (1995)

samhället för att kunna förstå och klassificera dem. I detta sammanhang kan till exempel nämnas att de olika riskfaktorerna som berörts ovan kan ses som attribut för att någon till slut kan komma att klassificeras som ungdomsbrottsling. Det vill säga, risken att typifieras som ungdomsbrottsling är större om du till exempel kommer från ett socioekonomiskt svagare område och har en beteendestörning än om du begick samma brottsliga gärning men inte besatt dessa särskiljande egenskaper.

Avslutningsvis kan kort sägas att olika aktörer identifierar ungdomsbrottsligheten med olika attribut och använder olika språkliga hjälpmedel för att förstå sig på det och förklara det för andra. Cicourel's resultat, och hans metod, kommer därför att bli intressant att använda och jämföra med i mitt arbete.

3 Resultat av observationer

3.1 Ungdomarnas kontakt med rättssystemet innan rättegången

För att bättre förstå sig på bemötandet av de unga i rättssalen är det viktigt att förstå hur de behandlats i inledningsskedet, det vill säga av främst polisen i förundersökningen. Därför gjordes intervjuer med polis och socialsekreterare för att få deras bild av bemötandet. Fokus på dessa intervjuer var hur de ansåg kontakten fungerade med den misstänkte i samband med förhören, och inte hur det såg ut ute på fältet. Tyvärr tilläts jag inte åtkomst till att observera bemötandet själv, vilket innebär att dessa andrahandsuppgifter därför måste läggas till grunden för mina slutsatser.

I det aktuella polisområdet har myndigheterna den praxisen att samtliga misstänkta unga lagöverträdare kallas till förhör. Anledningen till denna stora andel förhör är att den unge måste se allvarligheten i processen och att den kriminella gärningen inte förringas. Om polisen till exempel vid ett snatteribrott enbart hade gjort ett kortare förhör på plats så är det lätt att den unge inte tar saken på allvar och hamnar i samma situation igen. Genom att istället kalla till förhör på polisstationen och då även kalla målsman måste det antas att den unge uppfattar situationen som seriösare och att beteendet som orsakat detta förhör är förkastligt. En polisinspektör uttryckte i intervjun att den unge ofta tillfrågas hur han eller hon känner sig i och med förhöret. Många av de misstänkta svarar då att de känner skam och olust, känslor som i detta sammanhang måste uppfattas som ett sundhetstecken och signal att den unge i framtiden kommer att avhålla sig från kriminalitet. Förhöret har därmed ett förebyggande inslag i processen.

Ett viktigt inslag i förhören är att den unge själv först får möjlighet att berätta sin version av vad som hänt. Denna version behöver självklart inte alltid stämma särskilt väl överens med vad som framkommit i och med bevisen, men för den unges känsla av rättvisa måste det ses som en självklarhet att den unge får denna chans att göra sig hörd. Efter att ungdomen gjort detta så ställer förhørsledaren kontroll- och motfrågor. Med andra ord kan det sägas så att polisen från början av förhöret går in med ett öppet sinne och tillit för den unge, en tro och tillit på den unge att denne vill rannsaka sig för händelsen och lösa detta på bästa sätt. Om nu den unge däremot uppenbart sitter och ljugar och hittar på en historia kommer förhørsledaren att byta position. Förhöret kommer då att bli mer och mer ifrågasättande och misstänksamt genom att motfrågor ställs som sätts i samband med den bevisning som framkommit. Just i ungdomsmål när den unges version är tveksam är det även vanligt att den unge ges möjligheten att överlägga i enrum med sin försvarare som i många fall kan få honom eller henne att inse att det bästa i längden inte är att ljuga utan att berätta så

nära sanningen som möjligt. Vad processen går ut på är inte att rent straffa den unge utan att hitta den bästa lösningen.

För att den unge ska förstå vad som händer anser sig polisen och socialtjänsten använda ett tydligare och enklare språk. Facktermer undviks för att istället förklaras med ord och uttryck som den unge förstår och kan placera. Här bör nog även påpekas att språket nog kan skilja sig beroende på vilken typ av ungdomsbrottsling polisen har att göra med. Som de själva säger är det en liten klick som är återkommande. Denna klick beskriver de sedan som sådana som haft socialen inblandade sedan länge och som ofta har brist i relationerna med sina föräldrar. Dessa typiska ungdomsbrottslingar som haft det svårare har ofta problem i skolan och med inläringen vilket då också kan påverka språket som måste användas med dem. Förhören måste därför tas extra tydligt så att den unge förstår vad som händer omkring en.

När det gäller försvararens roll i detta skede av processen anser de att denne mest ska fokusera på att vara ett stöd för den unge. I förhöret kan denne som sagt hjälpa den unge att förstå sig på vad som är bäst i situationen, att tala sanning och lösa det hela på bästa sätt. Vad som dock kanske är än viktigare anser jag är att försvararen fungerar som en guide genom processen och ledsagar den misstänkte genom varje steg. Det är otroligt viktigt att den unge i och med förhöret har en förståelse i vad som händer och vad som kan komma att hända. I samband med intervjuerna framkommer det att den unge ofta inte får någon kontakt med försvararen innan förhöret inleds, eller i direkt samband med detta, och detta måste anses vara på tok för sent. Dessa ska ju nämligen arbeta tillsammans och måste därför ha en tillit dem emellan för att det ska fungera. Bara en sån sak som att informera vad försvararens roll i processen utgör måste ses som en grundläggande sak, något som dock inte alltid sker i verkligheten. I det här sammanhanget kan även nämnas att polisen inte ser det som sin roll att förklara hur processen går tillväga. Det enda som görs är att i samband med förhöret berätta vad som kommer hända i nästa skede, men ingen utförligare information ges utan det tas för givet att detta ska hamna på försvararens bord.

Vidare kan konstateras att både polis och socialtjänsten i förhören behandlar de unga på ett särpräglad sätt. Behandlingen av den unge kännetecknas mycket av ett konsekvenstänkande, i vilket speciellt polisen förklarar för den unge vilka konsekvenser ett visst beteende kan komma att få i framtiden. Speciellt viktigt blir detta bemötande av unga som inte är straffmyndiga, men även äldre ungdomar bemöts på liknande sätt. I detta läge måste det sägas att detta bemötande får den unge att lättare kunna relatera till möjliga följder av beteendet. Till exempel så är det vanligt att polisen berättar för den unge att beteendet kan leda till att möjligheten att skaffa körkort vid 18-års ålder beskärs, något som de flesta ungdomar reagerar kraftigt på. Det gäller med andra ord att kunna förklara för ungdomen vilka konsekvenser beteendet kan få, och dessa konsekvenser måste vara sådana som den unge förstår sig på och kan relatera till.

Slutsatser som kan dras av den förevarande kontakten med rättssystemet innan ungdomen kommer till rättegång är att den unge i mångt och mycket ges en god möjlighet att göra sig hörd och förstådd. Såväl polis specialiserad på ungdomar som socialsekreterare inblandas tidigt i fallen för att den unge ska förstå allvaret av processen och för att händelsen ska få ett så snabbt och bra slut som möjligt. Dock ska väl sägas här att den unge nog ofta inte uppfattar situationen på detta sätt. För honom eller henne är nog kontakten med polisen snarare att bli stämplad som brottsling, något som knappast kan ses som en positiv upplevelse. Att i dessa fall självmant berätta och så att säga försöka göra det bästa av situationen är nog knappast något som görs helt av sig själv. En viss förståelse av ungdomens tystnad eller oförståelse av allvaret måste därför innehas av polisen. Speciellt med tanke på att många av ungdomarna ser kontakten med polisen som något negativt i deras liv, något som de kommer att få skämmas för inför bekanta men kanske framför allt sina föräldrar.

3.2 Första intrycket i rättssalen

Det första intrycket en tilltalad måste få när han eller hon stiger in i rättssalen är en känsla av utsatthet. Vid inträdandet i salen sitter rätten i samtliga observationer på en upphöjd plats, nästan som på ett podium, och väntar in och ser på när den tilltalade äntrar rummet och intar sin plats. I detta skede finns det heller ingen möjlighet för den unge att veta vilka alla dessa människor är som bokstavligen ser ner på honom eller henne. Denna okunskap förklaras inte heller genom processen på något tydligt sätt. Den enda domaren – såväl den lagkunnige ordföranden som nämndemännen räknas som domare – som rent faktiskt kan uppfattas som en sådan är ordföranden som sköter rättens talan och leder processen.

Är då detta någonting som bör ändras i ungdomsmålen? Bör processen förtydligas på så vis att aktörerna mer eller mindre presenterar sig själv, eller ropas upp som det görs i amerikanska filmer? Svaret på frågan måste med all säkerhet vara nej. Förståelsen av processen och dess aktörer ska inte behöva förtydligas, däremot är det viktigt att den unge får den förkunskap som krävs för att känna sig säker i salen. Genom att innan den unge går in i salen steg för steg berätta vilka de olika människorna är i rättssalen, vad de har för funktion och i vilken ordning de förväntas tala så måste det bli tillräckligt klart för den unge vad som väntar.

Att den unge inte getts denna förhandsinformation har i och med observationerna blivit alltför tydlig. I många av fallen har försvararen och den tilltalade mött varandra ute i korridoren till rättssalen och enbart kort och formellt hälsat på varandra. Tydligt har kunnat ses att de tidigare haft liten eller ingen kontakt med varandra. Medan den tilltalade står nervöst och undrar vad som ska ske har försvarare setts prata och skratta med kollegor och nästan helt ignorera den unge. Det är i detta skede som försvararen måste ta sitt ansvar och finnas där för sin huvudman och gå igenom vad som strax ska hända i salen. Det gäller att lugna ner och få den tilltalade trygg

inför processen så att han eller hon på bästa sätt kan tillgodogöra sig den densamma.

Precis som i livet i övrigt känner sig en person tryggare och säkrare i en situation där han eller hon är klar över vad som sker runtomkring en. Med andra ord, det gäller att öka den tilltalades förkunskaper om processens tillvägagångssätt.

3.3 Processen förs ovan den unges huvud

Det tar inte lång tid innan det kan inses att rättegången i mångt och mycket förs ovan den tilltalades huvud. Såväl åklagare som försvarare använder så fort det inte är fråga om förhör ett relativt svårt och juridiskt språk som är riktat till rätten. Det är alltså inte direkt fråga om att den unge ska förstå sig på processen, utan det viktiga i många fall synes vara att det går rätt till juridiskt.

I vissa delar blir detta än mer påtagligt, nämligen då åklagaren läser upp sin gärningsbeskrivning samt i aktörernas pläderingar. Att så sker i gärningsbeskrivningen måste till viss del accepteras eftersom åklagaren måste få gärningen att falla under vissa specifika rekvisit så att domstolen kan döma den tilltalade till ansvar för visst brott.

Vad som däremot inte direkt kan rättfärdigas är att aktörerna, och då främst åklagaren, använder ett formellt språk under själva sakframställningen. Det är ju under denna del som den unge måste få en förståelse av hur åklagaren uppfattat situationen och för vilken sak han anklagas för, och om denna då görs på ett för den unge obegripligt sätt så försvinner möjligheten att ta till sig av processen.

Speciellt viktigt måste detta anses vara i ungdomsmålen där den typiska ungdomsbrottslingen står anklagad. Det vill säga den tilltalade kan sägas lida av många av de riskfaktorer som tidigare redovisats och som tillsammans ofta leder till svårigheter med språk och förståelse av omgivningen. Det är extra viktigt i dessa sammanhang att använda ett tydligt språk och vara så noggrann att den unge förstår vad som sker. I praktiken kan emellertid motsatsen ofta vara fallet. Det är i lägen då den tilltalade kan så att sägas vara en obotlig och typisk ungdomsbrottsling som processen blir än mer formell och svårförståelig. I dessa fall kan nästan sägas att den tilltalade enbart är fysiskt närvarande medan aktörerna sköter processandet.

Ett ganska tydligt exempel på att processen upplevs som svårförståelig är det fallet i vilket en tilltalad som anklagats för narkotikabrott erkänt gärningen. I förhöret med honom så framkommer emellertid att han inte tar på sig hela gärningen, utan att det mesta av narkotikan tillhört hans kompis. Försvararen, som uppenbarligen haft liten eller ingen kontakt med sin huvudman, får då genast justera erkännandet, och hävda att den unge inte

haft med hela gärningen att göra. Vad säger då denna lilla episod? För det första kan väl sägas att den unge knappast kan sägas ha förstått själva ansvarsdelen i början av processen eftersom han erkänt hela gärningen, inte delar av den. Vidare måste kommunikationen försvarare och tilltalad sägas ha varit under all kritik eftersom försvararen inte ens visste hur hans klient ställde sig till de aktuella påstådda gärningarna. Risken på grund av dessa snedsteg i processen blir att rätten tar till sig av erkännandet och så att säga nästan dömer den unge på förhand för hela gärningen, allt på grund av språkliga missförstånd som kan härledas till aktörerna.

3.4 Förhören i rättegångarna

Om språket i rättssalen i vissa delar tidigare beskrivits som svårt kan det knappast sägas vara fallet i förhören. Här ska nämnas att även om språket kan sägas vara förståeligt i samtliga förhör är knappast attityden och tonen det. Om vi utgår ifrån förhöret med den tilltalade så märks det tydligt att alla inbladade anstränger sig för att på bästa möjliga sätt ge den tilltalade en ärlig chans att göra sig hörd och berätta sin version, i alla fall till en början. Vad som oftast sker är nämligen att den tilltalade först bereds tillfälle att ge sin bild av händelsen. Huruvida han eller hon verkligen får göra det beror mycket på den historia som den tilltalade berättar. I nästan samtliga mål som observerats har nämligen åklagaren relativt tidigt gått in och brutit förhöret för att ifrågasätta det hittills sagda. Den tilltalade kommer därmed av sig, och om han eller hon inte redan innan använt korta, osammanhängande meningar blir så ofta fallet nu. Den unge känner sig naturligtvis påhoppad och attackerad av åklagaren, och det måste på något sätt kännas meningslöst för den unge att överhuvudtaget försöka ge sin bild. Åklagaren ställer ofta frågor som ”Är det verkligen så som du har sagt? Är det inte egentligen så att...” Vidare är det inte alls ovanligt att frågorna som ställs är så grundläggande att de nästan känns förlöjligande för den tilltalade. Liknande frågor upprepas ibland gång på gång om samma omständigheter trots att svaret redan är givet, speciellt vanligt kan detta sägas vara då den tilltalade använt något ungdomligt uttryck som åklagaren kanske inte förstod eller bortsåg ifrån. Det är oerhört viktigt att den unge följer med i språket, men det är självklart också viktigt att han eller hon behandlas med respekt.

Sammantaget kan sägas att behandlingen av den tilltalade under dennes förhör beror helt och hållet på huruvida historien överensstämmer med polisförhör och vad åklagaren vill komma fram till. Särskilt tydligt blir detta i mål där den tilltalade inte alls spelar med åklagaren. I ett mål där en av de fyra tilltalade efter sin korta berättelse avslutar med ”inga fler frågor!” och får kompisarna som sitter som åhörare att börja skratta leder det självklart till attack från åklagarens sida: ”Tycker du det detta är roligt?! Är du nervös?! Varför skrattar du då?!” Åklagaren följer upp detta med en relativt aggressiv attack av frågor som minskar den tilltalades trovärdighet i stor mån. Sägas ska att den tilltalade i detta mål var en flitig ungdomsbrottsling från ett socioekonomiskt svagt, invandrartätt område med dåliga förutsättningar. Själva rättsprocessen berörde honom knappast alls, utan

genom rättegången ligger han mer eller mindre ner i sin stol och väntar mest ut den. Vad som kan sägas av detta exempel, samt andra liknande, är att även attityden gentemot rätten och åklagaren även måste sägas spela in i bemötandet av den unge i rättssalen.

Om den tilltalade beskärns möjligheten att tala är så knappast fallet med målsäganden och andra vittnen. I dessa fall är framför allt åklagaren väldigt lugn och närmast pedagogisk i sitt sätt gentemot personen. Personen får själv först ge sin bild, och där åklagaren anser det behövas fyller han eller hon närmast i vad som förväntas sägas av förhörspersonen. Vad som kan uppfattas som särskilt intressant är att även om dessa målsägande behandlas på ett klart vänligare sätt av åklagare och ordförande så intar de allt som oftast en försvarsställning även de. Speciellt i ett mål där den målsägande var blott tretton år märktes detta extra tydligt. Efter att ha blivit förhörd av såväl åklagare som försvarare ställde ordföranden i detta mål kompletterande frågor. Målsäganden som hade invandrarbakgrund och var väldigt lugn spände sig direkt och nervositeten tilltog markant i hans svar. Även om ordföranden var väldigt lugn och ställde väldigt tydliga frågor hade målsäganden svårt att förstå dem och hans beteende tydde mest på att han ville försvinna därifrån illa kvickt. En erfarenhet som kan dras av detta är att det egentligen inte spelar så stor roll hur tydliga och neutrala frågor som ställs så länge personen som ställer dem är en okänd figur i en spänd och nervös omgivning. Även här torde således en ökad förförståelse av processen om möjligt kunna bättra de ungas möjlighet att vara delaktiga i processen. Tryggheten i processen måste sägas vara a och o.

Får ungdomen då egentligen chansen att berätta sin version av händelseförloppet. Svaret på frågan blir, som så många gånger, det beror på. Om berättelsen och attityden faller aktörerna in så har den tilltalade den möjlighet, annars måste det nog sägas att så inte alltid är fallet. Eller rättare sagt, chansen finns där, men det blir klart svårare eftersom berättelsen kommer att brytas upp i fragment som får återges i omgångar. I detta sammanhang kan det nog sägas vara väldigt viktigt för den unges syn på rättvisa att även åklagare och ordföranden ger även dessa sistnämnda en vidare möjlighet att ge sin berättelse även om den inte överensstämmer med den verkliga.

3.5 Speciell behandling av vissa ungdomar

En annan aspekt av detta arbete var att undersöka om det i rätten kunde ses någon tendens att olika ungdomar behandlades på olika sätt av rättens aktörer. Redan efter att ha observerat enbart ett fåtal ungdomsmål kan konstateras att inte alla unga behandlas på samma sätt. Redan i detta skede vill jag emellertid klargöra att detta med all säkerhet inte är någonting speciellt för ungdomsmålen, utan måste ses som någonting som kan observeras i samtliga mål.

Vad är det då som gör att vissa ungdomar får en så att säga särbehandling från andra? Det som kan sägas, och som sagts ovan angående förhören, är att det i mångt och mycket beror på ungdomarnas attityder i rättssalen. De ungdomar som rätten men särskilt åklagaren gott extra hårt är är de med en kriminell bakgrund och som i processen inte hjälper den rättssökande verksamheten. Det vill säga, en ung person som straffats tidigare och som i rättegången inte spelar med i åklagarens spel löper en större risk att behandlas på ett ganska aggressivt sätt i bland annat förhör.

Ett exempel på denna typ av person kan ses i det målet där fyra ungdomar med invandrarbakgrund från ett svagt område blivit åtalade för bland annat stöld. Alla aktörer i detta mål, till viss mån även försvararna, kan sägas ha uppträtt med en viss uppgivenhet för dessa personers situation. Och denna uppgivenhet kan nästan kännas även hos de tilltalade som inte verkade bry sig det minsta om processen utan låg tillbakalutade i sina stolar och svarade på frågor mest för att glädja sina kompisar som satt som åhörare.

En annan grupp personer som i målen utmärks är missbrukarna. Åklagaren och rätten verkar vara särskilt mån om att framhäva att en person varit eller är missbrukare av alkohol och/eller narkotika. Självklart har detta i relevans i målen för eventuell påföljd, men det märks redan tidigt i processen att detta används kraftigt för att nedvärdera den tilltalades trovärdighet och egentligen nästan värdighet som människa. I ett mål låter sig till och med ordföranden nästan göra sig lustig på den tilltalades bekostnad efter att denne på åklagarens fråga eller konstaterande att den tilltalade ”stoppas i sig det (narkotikan) som han kommer åt” svarat att han ”blir frisk” av narkotikan. Ordföranden bryter då in och frågar kraftfullt ”Du blev frisk!?” Åklagaren följer sedan upp med flertalet nedvärderande frågor om den tilltalades påstådda missbruk och suckar högt då han slutar frågestunden. I sammanhanget ska nämnas att ordföranden redan innan överläggningen uppgivet kommenterar den unges situation med, ”Nu sitter du här igen. Vad ska man göra med en person som dig?”

Till viss del måste här även behandlas frågan om hur personaliadelen tas upp i rättegången. I samtliga mål utom ett har denna lästs upp, och det vanligaste i alla fall är att socialtjänsten yttrat sig samt även i vissa fall frivården. Vad kan man då säga om denna presentation? Vad rätten ofta här får presenterat är en bild av den unge som en modell av den typiska ungdomsbrottslingen. Det beskrivs här vilka sociala problem ungdomen har i till exempel relationer inom familjen och bekantskapskretsen, hur skolgången ser ut, om den unge har missbruksproblem etc. Vad som snabbt konstateras är att de flesta ungdomar faller under flertalet av dessa faktorer som ökar risken att hamna upp som kriminell.

Jag ser emellertid denna uppläsning som möjligen problematisk. Först anser jag det olyckligt att denna uppläses högt inför rätten då den unge kan få för sig att denna genomgång strör på hans eller hennes belegg om att han blir dömd på förhand eftersom han tidigare haft problem i sitt liv. Rätten känner i och för sig redan till denna information på förhand genom det tryck som

tillhandahålls, men för den unge kan nog detta i vissa fall kännas som ett slag i ansiktet. Just denna bakgrund kan också vara en orsak till särbehandling, det vill säga att den unge möts med större skepsis. Vidare anser jag att språket som används i yttrandena är så främmande för den unge att han eller hon har svårt att förstå vad som egentligen sägs. Att sen på ordförandens fråga försöka svara på om detta stämmer och om det finns något att tillägga kan inte synas helt enkelt.

Bör då rättssystemet agera för att bli av med denna särbehandling och hur i sådant fall? Först kan väl konstateras att det självklart inte är bra då olika personer behandlas olika i rätten; som grundregel måste en princip om likabehandling sägas gälla. Emellertid måste det konstateras att personer som inte främjar rätt i viss mån kan behandlas på ett lite mer rättframt sätt då målet är att nå fram till sanningen. Vad som dock måste hållas i åtanke är att denna behandling inte får leda till en orättvis behandling där den enskildes rättigheter kränks. I slutändan måste det sägas vara av största vikt att en oskyldig aldrig döms eller att en skyldig döms för hårt.

3.6 Särskilt om aktörerna

Något måste i sammanhanget sägas om de aktörer som i rätten ska kunna bemöta dessa unga lagöverträdare. Först kan något nämnas om de olika domarna i målen. Om vi först utgår ifrån de lagkunniga ordförandena som enligt LUL helst ska vara särskilt lämpade för ungdomsmål kan detta knappast sägas vara fallet i verkligheten. De olika ordförandena i samtliga observerade mål kan inte sägas ha särskild kompetens inom detta område, utan de behandlade målen på samma sätt som vilket annat brottmål som helst. Dock ska i sammanhanget sägas att ordföranden i förhållande till speciellt unga vittnen var tydlig i sin förklaring av vad innebörden av att vittna var. Vidare så var attityden lite lättsammare vid avkunnandet av dom som innehöll visst moralpredikande. Annars måste nog sägas att ordförandena i samtliga mål lät parterna sköta det mesta själv, och höll sig oftast väldigt passiv uppe i sin stol. I vissa fall dök emellertid ordföranden in med förtydligande frågor för att få en bättre förståelse av vad den förhörde menade med sina svar, men det var ingenting som direkt kan anses unikt för ungdomsmålen.

När det sedan gäller nämndemännen ska även de vara lämpade för ungdomsmål, och här måste ett verkligt stort frågetecken sättas. Anledningen till denna tveksamhet är nämligen att för samtliga mål kan lägsta ålder för nämndemännen sägas vara kring 40 år, och snittåldern närmare 60 år. Förståelsen dessa personer har av ungdomskulturen måste sägas vara väldigt liten på grund av denna distans i ålder och generation. Inte sällan i målen kan dessa lekmannadomare observeras sitta med armarna i kors och snegla skeptiskt, nästan surt, ner på den tilltalade. Känns i många fall faktiskt som de redan bestämt sig för att den unge är skyldig utan att ens ha hört någon som helst bevisning. Speciellt tydligt blir detta då den tilltalades bakgrund beskrivs som den av missbrukares eller tidigare

kriminells. Problematiken i detta skede ligger säkerligen i att dessa personer oftast är politiskt valda, och att de flesta av dem därför är respekterade äldre med politisk anknytning. Det saknas med andra ord unga nämndemän som skulle kunna tänkas ha en större förståelse, och lämplighet, för dessa ungdomsmål. En följdfråga som kan ställas här är om det överhuvudtaget ska finnas några nämndemän i ungdomsmålen eller om enbart lämpade lagkunniga domare ska ingå i rätten?

Åklagarna som uppträtt i rätten visar oftast en större förståelse för de tilltalade ungdomarna. I flera av fallen har åklagaren just varit en hos åklagarmyndigheten specialiserad åklagare. Frågan här är väl dock vad denna specialisering innebär. Vad som kan observeras i rättssalen är att de flesta åklagare är väldigt duktiga på att använda ett klart och tydligt språk. Vad det emellertid ofta brister i är attityden gentemot de unga. Bemötandet blir ofta, speciellt som tidigare sagts för vissa grupper av tilltalade, aggressivt mot den unge tilltalade. Att åklagaren ifrågasätter vissa delar av den tilltalades historia måste självklart ses naturligt, men vad jag motsätter mig i detta sammanhang är den stämning som då kommer att prägla rättssalen. Stämningen blir nämligen en av nervös karaktär i vilken den tilltalade drar sig tillbaka i försvarsställning och därmed inte heller tar till sig av processen som helhet. Jag skulle helst vilja se att den tilltalade istället dras in mer i processen istället för att skjutas ut från den, men hur detta ska åstadkommas är ett annat problem. Klart är i alla fall att ingen egentligen kan sägas vinna på att alienera den unge från sin egen rättegång.

Den aktör som ska stå den tilltalade närmast, men som sällan ger det intrycket, är försvararen. I samtliga fall utom ett har försvararen uppfattats som någon som utan att direkt känna sin huvudman sköter hans eller hennes juridiska försvar. Det har ibland varit skrämmande hur lite försvararen egentligen känner till om själva processen för ungdomsmål. I ett mål yrkade en försvarare överlämnande till vård inom socialtjänsten för att sedan uttrycka inför rätten att han inte visste om detta var möjligt.

Kanske mest skrämmande är dock hur dålig kontakten mellan försvarare och huvudman synes ha varit i många av fallen. Ofta så ställer försvararna frågor till sina klienter som de tror de har svaret på men som sedan blir ett helt annat.⁴⁵ Som nämnts ovan vet i ett fall inte ens försvararen om att huvudmannen inte anser sig skyldig till hela brottet men som försvararen av okunskap ändå erkänner fullt ut i första skedet. I ett mål fick den unge tilltalade en ny försvarare förordnad samma dag som förhandlingen skulle genomföras på grund av att utsedd försvarare var tvungen att begära entledigande på grund av dubbelbokning. Den unge fick i detta mål på fråga av ordföranden godkänna detta byte i samband med förhandlingen, men min inställning är i detta fall att domstolen nog hellre skulle ha nekat byte för kontinuitetens skull. Även om inte den tilltalade tillbringat allt för mycket tid med den tidigare försvararen måste det ändå ses som ett orosmoment att samma dag få en ny försvarare.

---

⁴⁵ Jfr huvudregeln att inte fråga något du inte redan vet svaret på.

Vad jag vill komma fram till angående försvararna är att det måste anses finnas en stor brist i denna kontakt mellan försvarare och huvudman. Försvararen är den person som kanske främst i ungdomsmålen måste finnas där som ett stöd som förstår sig på sin huvudman och samtidigt även förklarar hur processen kommer att gå tillväga. Försvararen måste anses ha en uppgift att få sin huvudman att känna sig trygg, eller i alla fall tryggare, i sin situation. Att så sker idag måste ses som tveksamt då vi har ungdomar som står och stirrar ut i det blinda i korridorerna och inte har en aning om vad som väntar dem, och när de väl kommer in i salen genast ryggar tillbaka eftersom de befinner sig i en otrygg och ogästvänlig position. Här kan stora förbättringar göras.

3.7 Avkunnandet av domen

En väldigt viktig del i ungdomsmålen är själva avkunnandet av dom. Som tidigare nämnts ska denna som huvudregel avkunnas redan i samband med huvudförhandlingen, och detta stämmer även väl överens med verkligheten.⁴⁶ Vad som kanske är än viktigare är att ordföranden i samband med detta på ett tydligt sätt förklarar domens innehåll för den tilltalade. En av de viktigare anledningarna till denna snabba expediering är nämligen den pedagogiska biten att den unge ska få en förståelse av processen och dess verkningar.

När det gäller själva domens innehåll i dessa avkunnande domar kan de sägas vara väldigt lika. De är avfattade kort och koncist och talar i stort sett bara om huruvida den tilltalade befunnits skyldig eller inte och vad påföljden är. Vad som däremot skiljer sig beroende på ordföranden, och även de tilltalade, i de olika målen är de olika moralpredikningar som hålls i samband med avkunnandet. Det är i detta skede av processen som ordföranden säger de magiska orden som att den tilltalade befunnits skyldig till allvarliga brott som om den unge varit äldre skulle ha lett till fängelse, att ordföranden hoppas att det inte händer igen, att misskötsamhet under provotiden även det leder till fängelse och annat smått och gott. Kontentan av predikan är tydlig, sköt dig nu så vi slipper se dig här i rätten igen. Predikans art är väldigt beroende på målet, och sägas kan väl att ju yngre och mindre brott, desto mer predikan och vice versa.

I samband med denna predikan använder alltså ordföranden i vissa fall en intressant påtryckningsmetod, nämligen att försöka få den unge att tänka på vilka konsekvenser det kriminella beteendet kunde ha fått och vad kriminalitet kan få för konsekvenser. Vanliga påtryckningar i detta fall är att ordföranden påpekar hur detta allvarliga beteende kommer att påverka den unges karriärmöjligheter, utbildning och även möjlighet att ta körkort. Det vill säga, ordföranden använder egentligen samma metod som den som polisen i intervjun beskrivit använts under förhören med den misstänkte. Metoden kan även sägas vara vanligt förekommande för att få den unge att

---

⁴⁶ I 6 av de 8 rättegångarna avkunnades dom i samband med huvudförhandling.

känna ånger och dåligt samvete, något som Cicourel även visat i sina undersökningar.⁴⁷

Har då denna predikan någon egentlig verkan? Knappast i de flesta av fallen måste nog svaret bli. Vad det emellertid gör är avslutar processen på ett lite lättare sätt, och inte så anklagande som det annars lätt kunde ha uppfattats.

3.8 Avslutande kommentarer

Av de rättegångar som jag observerat kan kanske främst anmärkas att rättssystemet måste få den unge att känna sig tryggare i rättssalen. Inte på något sätt vill jag ta bort allvaret i processen, men vad som behövs är att stämningen i salen på något vis neutraliseras så att den unge kan känna sig rättvist behandlad. I dagens rättssal sitter nämligen en oftast ganska rädd och framför allt oförstående ung tilltalad omgiven av äldre, allvarliga aktörer som ensamma utan den unges egentliga inblandning behandlar hans eller hennes liv. Rättegången uppfattas nog idag ofta som en så främmande och skrämmande företeelse att till och med ibland målsäganden intar en försvarsposition.

I processen idag behandlas den unge på det sättet att han eller hon antas berätta en viss historia, nämligen den åklagaren hävdar. Om den unge inte gör det utsätts han för påtryckningar genom aggressivare frågor och attityd. Ungdomens tidigare brottsliga eller brokiga historia används även av åklagaren för att visa att den unge är en typisk ungdomsbrottsling som därmed ska behandlas som en sådan.

Vad som krävs är att den unge känner sig tryggare och släpps in mer i processen. Om sen den unge tar chansen måste sägas vara upp till varje enskild individ, men han eller hon måste i alla fall ges de bästa förutsättningarna. Hur detta ska kunna uppnås är en annan fråga, men sägas kan nog att kunskapen om ungdomskulturen måste bli bättre. Det stadgas idag att domare och åklagare ska vara särskilt lämpade, men är det verkligen så? Och varför ska inte försvararen vara särskilt lämpat för uppgiften? Denne person om någon bör väl ha förståelse för sin huvudman som ska försvaras i rätten.

En fråga som jag inte tagit upp tidigare är åhörarnas plats i rättegången. Påverkar de processen och bör de således inte få vara närvarande? Som jag kunnat observera det hela bör inte åhörarna ha nämnbar egentlig påverkan. Dock så märktes det i ett fall att de tilltalade nästan spelade tuffa inför åhörarna. Då dessa sedan emellertid störde processen så bad ordföranden dem lämna salen, och just det synes väl vara det rätta sättet att tackla denna problematik om den skulle uppstå. Dock tror jag även i detta fall att en ökad förhandsinformation om vad som väntar den tilltalade i salen även kan minska nervositeten som åhörare kan medföra.

---

⁴⁷ Cicourel (1995) s 313f.

4 Aktörernas uppfattning om bemötandet av ungdomsbrottslingar

4.1 Åklagaren

För att få en bättre förståelse om hur åklagarna ser på hur ungdomars bemötande i rättssalen valde jag att intervjua två av de åklagare jag kom i kontakt med. Mina utgångspunkter i dessa intervjuer var att se huruvida de själva ansåg att de uppfyllde LUL:s regler och mål om särbehandling genom till exempel noggrann kommunikation och snabbhet samt hur de såg på hur ungdomarna kunde uppfatta deras uppträdande.

4.1.1 Språket i rättssalen

Åklagarna anser att det språk som idag används i ungdomsmål är ett som är anpassat efter ungdomarnas nivå. De försöker så långt som möjligt inte använda juridiskt, byråkratiskt språk utan försöker göra sig förstådda genom att använda enkla, tydliga ord. I detta avseende poängterar de att det är oerhört viktigt att den unge förstår vad som sker i processen och framför allt vad han eller hon är anklagad för. Det enda gången som det juridiska språket vinner överhanden är vid delgivning av till exempel kallelser.

En åklagare anser dock att det kan vara att föredra att ordföranden till mångt och mycket behåller sin formella, juridiska jargong. Anledningen till detta anser hon är att det ger en känsla av allvaret i processen, att rättegången inte ska vara något att skämta bort utan i sig ska ses som en slags straff. Närliggande är här att ordföranden ska hålla ganska stramt i processen och inte ge för lösa tyglar. Den unge som står anklagad måste nämligen förstå att processen är att ta på fullt allvar.

4.1.2 Specialister i rätten

På frågan om LUL:s bestämmelser om speciella ungdomsåklagare följs så är svaret att så knappast är fallet i alla mål. En åklagare, som är utsedd som speciell ungdomsåklagare, menar emellertid att det viktiga i ett ungdomsmål är att så långt som möjligt guida de inblandade genom processen. Detta sker oftast genom att åklagaren tar kontakt med dem innan rättegången och berättar för dem hur processen kommer att gå tillväga, vilka aktörerna är, vem som kommer att prata och i vilken ordning och vad som förväntas av en själv i rättssalen. Intressant i detta skede är emellertid att denna guidning inte sker med den tilltalade unge, utan främst med vittnen och målsäganden. Kontakten med den tilltalade bör istället den offentlige försvararen ha, och det är genom denne som den unge bör få den informationen och det stöd han

eller hon behöver. En liten intressant inflikning i detta konstaterande är att LUL som nämnts inte stadgar något om att denna försvarare ska ha någon expertis i ungdomsmål, och frågan är väl därför om denna guidning i alla fall kan ses vara tillräcklig för den unge.

En annan intressant aspekt som kommer upp är att åklagaren i de flesta fall aldrig har varit i kontakt med den tilltalade innan de möts i rättssalen. På så sätt är det därför lätt att förstå varför den unge känner sig påhoppad och anklagad av den i lagen objektiva åklagaren. Den tilltalade har ju ingen tidigare, så att säga, oskyldig kontakt med åklagaren där denna försöker redogöra för situationen. Den enda uppfattningen som en nervös ung tilltalad kan tänkas få av åklagaren är den av en person som vill straffa honom eller henne.

4.1.3 Utvecklingen av ungdomsbrottsligheten

Åklagarna anser att typen av brottslighet som ungdomarna begår beror på regionala skillnader. I vissa områden kan tillgreppsbrott av EU-moppar sägas vara vanliga, medan det i andra är personrån där mobiltelefoner stjäls som står för en stor del brottsligheten. I det stora hela menar dock åklagarna att våldsbrotten kan sägas ha ökat mot tidigare år.

En intressant utveckling som åklagaren tar upp är en förskjutning av var brotten begås. Om brotten tidigare kan sägas ha begåtts i de mest segregerade och socioekonomiskt svaga områdena har det nu blivit en förskjutning in till övriga delarna av staden och centrum. Åklagaren har dock en teori om att ungdomarna i de svagare områdena i viss mån lämnat sina områden för att begå brotten annorstädes. Dock ger denna förklaring till viss del en bild av den typiska ungdomsbrottslingen som den unge som kommer från ett område med sociala problem.

4.1.4 Avslutande kommentarer

Som synes så har åklagaren en ganska intressant bild på hur de behandlar ungdomsbrottslingarna. Vad som kanske framför allt är anmärkningsvärt är att åklagarna anser sig prata ungdomarnas språk i rättssalen, medan detta nog knappast kan sägas vara fallet i de observationer som gjorts. Visst, mycket av språket som används är vardagligt till sättet, men i slutändan måste ändå processen sägas färgas av en överväldigande juridisk jargong. Dock ska nog sägas att denna del av det juridiska språket är svårt att bli av med. I rättegången måste nämligen aktörerna hålla sig till de processuella ramar som rättegångsbalken sätter. Skulle en åklagare istället för att använda de rekvisit som står i en brottsbestämmelse använda vardagligt språk så är ju risken att åtalet istället faller på formella grunder. Att det juridiska språket används är också åklagarens sätt att kategorisera ungdomsbrottslingen. Åklagaren måste ju i sitt jobb placera den unge i legal kontext för att han eller hon överhuvudtaget ska kunna åtalas. Vidare kan

det nog hållas med om att en viss juridisk formalitet måste behållas i processen så att dess allvar inte förringas. Något som emellertid kan ändras till stor del är det språk som kanske framför allt åklagaren använder i sin sakframställning och sina förhör. I dagsläget är det i många fall förstaeligt att det för ungdomar är svårt att förstå vad som egentligen sägs i rätten eftersom ord och uttryck är sådana som är väldigt fackmannamässiga. Att då kunna följa med och förstå processen måste ses som om inte omöjligt, väldigt svårt.

Attityden i förhören med den tilltalade är väldigt olika från fall till fall. I och med att den svenska processen bygger på att den tilltalade först får en chans att berätta sin historia först så styr denna berättelse mycket av åklagarens fortsatta förhör. Om inte den tilltalade säger vad åklagaren direkt vill höra så blir den följande utfrågningen ibland ganska hätsk.

En annan aspekt är bemötandet från åklagaren i processen. Som nämnts har åklagare ingen eller väldigt lite kontakt med den tilltalade innan själva rättegången. Frågan är om det inte i dessa mål hade varit att föredra att åklagaren kom i kontakt med den tilltalade tidigare i processen. Åklagaren ska ju nämligen enligt lag vara att se som objektiv, och detta är knappast något som en tilltalad gör i dagsläget då det första mötet är det då åklagaren yrkar om ansvar för brott. Hade det inte varit bättre att den tilltalade fick chans att tala ut om händelsen tidigare med åklagaren? Om inte rent juridiskt, mer känslomässigt. Problemet kan i ett sådant läge självklart bli att det ses som ett förhör vilket åklagaren senare använder sig av i själva rättegången.

I åklagarens sätt att arbeta kan även urskiljas en viss attityd gentemot ungdomsbrottslingar. En åklagare beskriver den typen av ungdomsbrottsling som är svårast att komma tillrätta med som den som direkt efter avslutad rättegång går ut till sina kompisar och skryter om sin kontakt med rättsväsendet och om sitt straff. I deras svar kan också urskiljas att många av brottslingarna som de kommer i kontakt med är de som kommer från socioekonomiskt svaga områden. Väldigt lite berättas om den ursvenska ungdomsbrottslingen, och det kan nästan uppfattas som denna egentligen inte finns.

4.2 Domaren

4.2.1 Generationsfråga

När det gäller förståelsen av den unge i rättssalen menar domaren, en hovrättsassessor som tidigare varit verksam inom såväl tingsrätt som hovrätt, att detta till stor del kan ses som en generationsfråga. Hon menar att det nog är självklart att en äldre domare som sällan eller aldrig kommit i kontakt med dagens ungdom knappast kan ha en större förmåga att bemöta densamma på grund av denna klyfta. Utan att ha denna förförståelse är det

lätt att den unge känner sig alienerad och i värsta fall dömd på förhand eftersom rätten inte tycks förstå sig på honom eller henne. I detta sammanhang kan nämnas att det inte är själva språket och uttrycken som kanske är det viktigaste att känna till, utan vad domaren måste försöka tränga in är mer själva känslan av att vara ung och vilka tankar som kan tänkas finnas i en ungs huvud.

Det viktiga i detta skede är att rätten i sin verksamhet förmedlar en känsla av tillit till den unge, så att han eller hon när rättegången är över kan säga att bemötandet från domstolens sida var rättvist och neutralt. Aspekten blir särskilt påtaglig i frågan om nämndemännens syn på de unga lagöverträdarna.

4.2.2 Försvarens roll

När det sedan gäller hur den unge lagöverträdarens förståelse av processen anser domaren att det knappast kan ligga på rätten att guida den tilltalade genom de olika stegen. Istället måste detta anses ligga på den tilltalades försvarare. Synpunkten kan knappast sägas vara chockerande. I samband med detta berörs även varför inte det finns försvarare som är specialiserade på just ungdomsmål? Eller rättare sagt, varför inte LUL stadgar att sådana bör finnas då lagen uttryckligen behandlar såväl åklagare som domare. Och som nämnts är frågan klart adekvat. Varför ska inte försvararen vars uppgift är hjälpa den tilltalade och biträda honom eller henne vara särskilt lämpad för uppgiften?

Här bör nog även flikas in att det torde ställas högre krav på kommunikationen mellan försvarare och huvudman än vad som är fallet idag så att den unge känner att han eller hon får det stöd som behövs och försvararen får insikt i den ungs situation och sak.

4.2.3 Processens allvar

En viktig aspekt av rättegången är det allvar som måste förmedlas till den unge genom processen. Det är oerhört viktigt anser domaren att detta inte glöms bort genom att processen blir för ungdomlig till sin karaktär och nästan får formen av en lekstuga.

Allvaret måste även följa med i domen. Domen som avfattas är självklart till sin karaktär av yttersta allvar, men för att ungdomen ska kunna ta till sig den och själv ta den på allvar är det viktigt att den är skriven för individen. Det är den tilltalade som måste kunna tolka och förstå den, annars har den ingen mening överhuvudtaget. För att lyckas med detta i ungdomsmål där dom oftast avkunnas omgående är det av vikt att domaren efter sitt avkunnande frågar den tilltalade om denne har förstått domens innebörd och omfattning. I detta läge synes inte fokus böra läggas på det moralpredikande som idag kan observeras i domstolarna, utan mer tid bör läggas på att förklara vad domen innebär för den enskilde.

Detta torde även gälla hela processen som sådan, även i fall där ungdomar inte är inblandade. Vad får en tilltalad ut av en rättegång om han eller hon inte förstår sig på vad som försiggår?

4.2.4 Avslutande kommentarer

Domarens synpunkter som kommer fram i intervjun är som synes inte några direkta överraskningar. Vad som emellertid till viss del måste sägas överraska är att dessa självklarheter i realiteten knappast ska tas som sådana. Det är med andra ord viktigt att domarna i sitt arbete i viss mån blir lite mer självkritiska, något som emellertid måste sägas gälla alla aktörer som kommer i kontakt med unga lagöverträdare.

Vad som kanske är särskilt intressant för arbetet är att domaren i intervjun anser att det är viktigt att just förståelsen för ungdomskulturen måste bli bättre hos aktörerna. Och just denna aspekt är inte helt självklar hos alla inblandade aktörer, tror jag. För många av aktörerna är det nog i själva verket de unga som kommer till deras spelarena och således i mångt och mycket måste förstå sig på hur aktörerna arbetar och tänker. Domaren har i och med sitt uttalande till viss del vänt på detta, och anser således att aktörerna som agerar i ungdomsmål måste vara ungdomliga i sinnet för att processen ska bli så bra som möjligt. Låter enkelt, men är i praktiken nog långt ifrån det.

Det ska i sammanhanget nämnas att domarna i dagens Sverige lever under en stor press på grund av ekonomiska besparingar. Domstolarna präglas idag av en överbelastning i vilken väntetiden för samtliga mål är allt annat än kort. En konsekvens av detta kan självklart bli att rättegångar skyndas på för att kunna avklaras på kortast möjliga tid. Detta får emellertid inte vara någonting som i längden går ut över individens rättssäkerhet.

5 Slutsats

Efter att ha lyssnat och observerat ett antal rättegångar i vilka unga lagöverträdare varit inblandade kan konstateras att ingen process egentligen är helt lik den andra. Ändock kan flera likheter ses i de rättsliga aktörernas bemötande av den unga tilltalade. Hur den unge bemöts på flertalet faktorer som tidigare kriminalitet, missbruksproblem, relationsproblem, skolproblem etc.⁴⁸ På grund av dessa faktorer kan det sägas att den unge klassificeras in som den typiska ungdomsbrottslingen, en person som rätten har lättare att relatera till och agera efter. Rätten så att säga söker ordning genom denna klassificering. Ett beteende som inte bara kan observeras hos rätten, utan bland alla människor, och som Cicourel antydde i sina tidigare studier.⁴⁹

Vad detta klassificerande synes innebära i de olika fallen är att åklagare och domare i vissa fall tar vissa saker för givet i målen. Ta till exempel den unge tidigare missbrukaren som bestämt hävdar för rätten att han inte längre bukar narkotika utan är helt fri från detta samt att han numera till och med går till sjukhuset för att ta prover och visa att han är ren. Åklagaren i detta mål undergräver den unges trovärdighet genom att upprepade gånger ta upp hans tidigare missbruk och frågar honom varför han missbrukar tabletter. Den tilltalade svarar nekande på frågan, och får snabbt följdfrågan av åklagaren hur länge han har missbrukat narkotika och vad anledningen därtill är. Åklagaren skjuter sedan in kommentaren att det inte blivit ett ”varaktigt resultat av behandlingen...” Poängen som åklagaren verkar vilja förmedla för rätten är att en gång missbrukare, alltid missbrukare. Och ungdomar som missbrukar hamnar i facket för den typiska ungdomsbrottslingen, ett fack som ofta kan leda till en ganska kall behandling av åklagare och domare.

Slutsatsen jag drar av de gjorda observationerna är att vi i grunden nog har att göra med en etnometodologisk krock då åklagaren och rätten ser på ungdomsbrottslingen på ett visst sätt medan den unge egentligen vill bli uppfattad och behandlad på ett annat. Vad de med andra ord kan sägas ha är olika uppfattningar om vad som i sammanhanget ska tas för givet, något som ger olika bilder av hur den unge ska behandlas och bemötas i rätten. Som ovan beskrivits är det väldigt lätt att aktörerna drar förhastade slutsatser om den unge och klassificerar honom eller henne utefter vissa faktorer. Efter att denna klassificering gjorts synes det inte konstigt att många ungdomar kan känna sig dömda på förhand, för skepsisen hos rätten och åklagaren är stor gentemot en ung lagöverträdare som kan tillerkännas någon riskfaktor för kriminalitet.

För den unge måste denna klassificering kännas otroligt orättvis i vissa fall, för självklart finns det undantag där den unge är mycket väl medveten att klassificeringen kan vara befogad i just det enskilda fallet. Men vad det

---

⁴⁸ Se ovan kap. 2.3

⁴⁹ Cicourel (1995) s 331

innebär för de flesta ungdomar som hamnar i rätten är att de än mer alieneras och skjuts ut från processen som mer blir en formalitet för de allvarliga aktörerna.

Att denna alienering knappast är något positivt torde vara uppenbart för alla läsare, problemet är bara hur rättssystemet ska komma åt det. Som jag nämnt flertalet gånger i detta arbete är det ingen lätt uppgift och det torde kräva ganska mycket av de inblandade aktörerna. Men som utgångspunkt för en lösning skulle jag vilja se att alla aktörer som agerar i ungdomsmål bör vara särskilt lämpade för att handskas med ungdomar. I dagsläget stadgar redan LUL att domare och åklagare ska vara specialiserade. I realiteten synes det dock knappast vara fallet, utan dessa aktörer agerar i mångt och mycket på precis samma sätt som om de hade att göra med vuxna inblandade. Åklagare och domare säger till och med i intervjun att det nog inte ska tas för givet att de som handlägger ungdomsmålen på något vis är bättre lämpade för att handlägga dessa mål än andra.

Vad måste då aktörerna bli bättre på för att minska den etnometodologiska krocken i rättssalen? Som jag ser det så är de förbättringar som bör göras sådana som invagar den unge i en trygghetskänsla i rättssalen. Genom att känna sig trygg i rättssalen kommer den unge att bli bättre mottaglig för processen samt känslan av att bli rättvist bemött torde stärkas. Vissa metoder för att lyckas med detta är först och främst att aktörerna som sagt måste vara specialiserade på ungdomsmål och således har den rutinen som krävs. Vad jag kanske speciellt eftersträvar är en bättre relation mellan försvarare och huvudman. I dagens rättsprocess synes denna i många fall vara obefintlig, och det är då inte konstigt att den unge känner sig vilsen i sin situation när han eller hon inte får något stöd från den person som faktiskt ska finnas där vid ens sida och hjälpa en. Försvararen måste med andra ord bli bättre på att nå fram till den unge och kunna relatera till hur den unge känner sig och tänker; försvararen måste ha en förståelse för ungdomskulturen. I alla målen observerade jag hur denna relation såg ut utanför rättssalen, och endast i ett fall såg jag hur försvararen nådde fram till den unge. Försvararen lyckades genom detta kunna föra en lugn konversation med den unge som syntes lugna ner honom och, i alla fall för ett ögonblick, få bort nervositeten. I detta samband var även försvararen tydlig i att berätta vad som skulle ske i rättssalen och vilka de olika människorna var som skulle sitta med, instruktioner som måste ses som självklara i varje enskilt fall för att en tilltalad ska kunna följa med i sin egen process.

En annan del som avsevärt kan förbättras är som sagt förståelsen för den unge och hans situation i livet. Det gäller att inte klassificera en ungdom för snabbt, utan det gäller att gå in med ett öppet sinne. I många av rättegångarna som observerats har det genom den unges beteende och verbala utsagor varit tydligt att han ångrar sig, och egentligen bara skriker efter hjälp och förståelse för hans livssituation. Att ta sig genom ungdomen är ingen lätt uppgift, och den unge kommer att möta många prövningar på vägen till att bli vuxen. De vuxna aktörerna måste i detta skede försöka ha

ett visst tålamod för den unge och ge honom eller henne en chans att visa för rätten hur situationen är. Självklart ska åklagaren lägga fram den bevisning som finns i målet, men jag tror att speciellt i ungdomsmål är provocerade och nästan moraliserande påhopp om tidigare händelser knappast något som stärker möjligheten att den unge känner tilltro till systemet. I dagens rättegång är åklagare, och till viss del även rätten, benägna att använda sina förhör som ett medel för att nå förutbestämda slutsatser. Genom att använda specifika frågeställningar kan nämligen den tilltalade vilseledas in i att framstå som en typisk ungdomsbrottsling.⁵⁰ Att som idag alltså ofta görs, snabbt ställa en diagnos över den unge genom att använda bakgrundsfakta som missbruksproblem är inte hållbart i längden och ger knappast en rättvis rättegång för den unge.

I slutändan kan nog sägas att den unge kräver att bli bättre respekterad av de rättsliga aktörerna. Vad ungdomarna emellertid måste ha i åtanke i detta sammanhang är att detsamma gäller för dem gentemot de andra aktörerna. De kan inte som i vissa fall idag ta rättegången som en lekstuga, utan det krävs att de visar ett uppriktigt intresse och vilja att få ut det mesta av processen och kontakten med rättssystemet. Här spelar dock den etnometologiska krocken till stor del in, för känner sig den unge dömd på förhand på grund av sin stämpel som ungdomsbrottsling är det svårt att få det intresse i processen som krävs och respekten för densamma går därmed förlorad. Med andra ord måste detta sägas stämma väl överens med vad varje enskild människa kan anta tagas för givet i samhället, nämligen att bli respekterad och rättvist bemött. Det viktiga i detta skede blir för individerna att överbrygga åldersbarriären och att försöka förstå sig på varandra och vad den andra personen kan antas tas för givet ur hans perspektiv.

Så slutligen, vad som krävs är att de båda lägren möter varandra och får en bättre förståelse för hur bägge sidor anser att processen bör se ut. Det är oerhört viktigt att dagens allvar och formalitet inte försvinner från rättegången då det skulle innebära att meningen med processen även den skulle försvinna. Vad som emellertid är tydligt är att den unge måste föras in mer i rättegången och inte behandlas som en statist. Den unge måste känna sig delaktig i processen, och känna sig rättvist bemött. Det gäller att inte vara för hastig i att klassificera en ungdom som typisk ungdomsbrottsling, ty risken är då som sagts att ungdomen stöts ut och processen förlorar sitt värde.

---

⁵⁰ Jfr Cicourel (1995) s 297

Källförteckning

Litteratur

Andersen, Heine, Kaspersen, Lars Bo (red., 2003), *Klassisk och modern samhällsteori*, Lund, Studentlitteratur

Baert, Patrick (1998), *Social Theory in the Twentieth Century*, Oxford, Polity Press

Cicourel, Aaron V. (1995), *Social Organization of Juvenile Justice*, New Brunswick, Transaction Publishers

Denscombe, Martyn (2000), *Forskningshandboken*, Lund, Studentlitteratur

Ekbohm, Thomas, Engström, Gunnar, Göransson, Birgitta (1992), *Brott, straff och kriminalvård*, Stockholm, Natur och Kultur

Ekbohm, Thomas, Engström, Gunnar, Göransson, Birgitta (1999), *Människan, Brottet, Följderna*, Stockholm, Natur och Kultur

Estrada, Felipe, Flyghed, Janne (red., 2001), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Lund, Studentlitteratur

Krisberg, Barry (2005), *Juvenile Justice – Redeeming Our Children*, Thousand Oaks, Sage Publications

Offentligt tryck

Prop 1994/95:12 *Handläggning av ungdomsmål*

Prop 2000/01:56 *Ändringar i handläggningen av ungdomsmål m.m.*

SOU 1993:35 *Reaktion mot ungdomsbrott*

SOU 2004:12 *Ingripanden mot unga lagöverträdare*

Publikationer och rapporter från BRÅ

BRÅ-rapport 2000:7, *Påföljdssystemet för unga lagöverträdare*

BRÅ-rapport 2001:15, *Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser*

BRÅ-rapport 2002:18, *Sju ungdomar om sin rättegång*

BRÅ-rapport 2004:2, *Kriminalstatistik 2003*

BRÅ, *Anmälda brott, upklarade brott och misstänkta personer, Definitiv statistik för år 2004*

Artiklar

Estrada, Felipe, *Ungdomsvåld: upptäckten av ett samhällsproblem*, Sociologisk Forskning 4/97, s 51-72

Internet

BRÅ, Lagföringsstatistik för år 2003, 2005-04-14,
http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&module_instance=8&id=27&statsType=450&Year=2003&full=true

Övrigt material

Intervjuer med åklagare, domare, polis och socialsekreterare genomförda i maj 2005

Observationer av 8 brottmål i maj 2005 involverande ungdomar som tilltalade